

Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi

From a Cooperation Process to a Cooperation Mechanism
in Eurasia: Turkic Council

Teslim Tarihi: 29 Ağustos 2014
Kabul Tarihi: 10 Eylül 2014

Pelin MUSABAY BAKI*

Öz

SSCB’nin dağılışını takiben Avrasya’da, yeni bölgeselcilik kapsamında, yeni bölgesel işbirliği girişimleri ortaya çıkmıştır. Geçmişi 1992 yılında başlatılan Türk Devletleri Zirveler Sürecine uzanan Türk Konseyi, 2014 yılı itibarıyla bu girişimlerin en son örneklerinden biridir. Azerbaycan, Kazakistan Kırgızistan ve Türkiye’nin devlet başkanlarının 2009 yılında imzaladığı Nahçıvan Anlaşması’yla kurulan Konsey, zamanla çok boyutlu bir bölgesel işbirliği mekanizması haline dönüşmüştür. Konsey’in son Devlet Başkanları Zirvesi 4-5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum’da turizm işbirliği temasıyla gerçekleşmiştir. Bu makalede, Türk Konseyi bünyesindeki işbirliğinin bölgesel ve küresel düzlemlerdeki etkileri irdelenecektir. Bu çerçevede, SSCB’nin dağılışının ardından Türk devletleri arasındaki işbirliği, Zirveler Süreci, Türk Konseyi’nin yapısı ve faaliyetleri mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Konseyi, bölgeselcilik, Avrasya, zirve.

Abstract

After the collapse of USSR, within the framework of new regionalism, new regional cooperation initiatives have arisen in Eurasia. The Turkic Council, background of which goes back to the Summit Process of Turkic States launched in 1992 presents one of the last initiatives to this end as of 2014. The Council, established in 2009 with signing of the Nahkchivan Agreement by Heads of State of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkey has turned into a multi-dimensional regional cooperation mechanism in due course. Last Summit of Heads of State of the Council was held on 4-5 June 2014 in Bodrum with the theme of tourism cooperation. In this article, the impact of cooperation within the Turkic Council on regional and global scales will be examined. In this regard, the article will focus on the cooperation among the Turkic States after the collapse of the USSR, the Summit Process, the structure of the Turkic Council and its activities.

Keywords: Turkic Council, regionalism, Eurasia, summit.

*Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) Proje Direktörü
Bu yazıda yer alan görüşler yazarın kendi görüşleridir ve kurumsal bir sorumluluk taşımamaktadır.

GİRİŞ

Bölgesel ve küresel işbirliği arasındaki etkileşimin incelenmesi, uluslararası ilişkiler literatüründe geçmişe eskiye dayanan bir konudur. Bu konu, çift kutuplu uluslararası sistemin sona ermesinin ardından yeni boyutlarıyla ele alınmaya başlamıştır. Nitekim, bölgesel işbirliği süreçleri ve örgütlerinin sayısında Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren hızlı bir artış yaşanmıştır. Geniş doğal zenginlikleri ve insan kaynakları bulunan, tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan ve Soğuk Savaş'ın izlerinin en çok hissedildiği Avrasya, bu ivmenin vücut bulduğu bölgelerden biridir. Avrasya'da gözlemlenen bölgesel işbirliği kimi zaman forum niteliğindeki kurumsal olmayan girişimler şeklinde olmuş, kimi zaman ise bölgesel örgütler eliyle yürütülmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, ekonomik, kültürel, siyasi ya da askeri, bazen de bu niteliklerden farklı kombinasyonlara sahip olan çok sayıda bölgesel girişim Avrasya'da ortaya çıkmıştır.

Nahçıvan Anlaşması ile 2009 yılında kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi),¹ 2014 yılı itibarıyla bu girişimlerin en son örneklerinden birini teşkil etmektedir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye devlet başkanlarının Nahçıvan Anlaşması'nı imzalamalarıyla 2009 yılında kurulan Konsey'in en son zirvesi 4-5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum'da turizm işbirliği temasıyla gerçekleştirilmiştir. Geçmişe esasen 1992 yılında başlatılan Türk Devletleri Zirveler Süreci'ne dayanan Konsey, işbirliğini üye ülkeleri arasında ve bölgede çeşitli alanlarda artırmaya çalışmaktadır.

Bu makalede, Türk Konseyi'nin bölgesel bir süreçten bölgesel bir işbirliği mekanizmasına giden yolculuğu yeni bölgeselcilik perspektifi açısından irdelenecek olup, bu mekanizmanın işbirliği açısından bölgesel ve küresel düzlemlerdeki etkileri incelenecektir.

1. BÖLGESEL CİLİĞİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Geçmişe çok eskilere dayandırılan bölgeselcilik,² bölgesel işbirliği çalışmalarının teorik çerçevesini çizmektedir. Günümüz uluslararası ilişkiler literatüründe bölgeselcilik, yeni ve eski olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1950 ve 1960'larda bölgesel işbirliğinin boyutlarının ele alındığı ve bölgesel bütünleşme hareketlerinin incelendiği bölgeselcilik çalışmalarında, bu dönemde kurulan bölgesel yapıların daha çok ekonomik ve askeri ağırlıklı olduğu, ayrıca Soğuk Savaş düzeninin izlerini taşıdığı saptanmıştır. Dolayısıyla bir ülkenin hangi bölgesel örgütte yer aldığı Soğuk Savaş'ta hangi bloğun içinde bulunduğu bir tezahürü niteliğindedir. Öte yandan, Latin Amerika'daki gibi uluslararası rekabete karşı birlikte göğüs germe ya da Afrika'daki gibi dekolonizasyon süreci kapsamında birlikte müca-

¹Türk Konseyi yerine Türk Keneşi ifadesi, Türk lehçelerinin ortak unsurlarına bir örnek teşkil ettiğinden örgütün diğer kurumlara olan yazışmalarında kullanılmaktadır.

² Louise Fawcett, "History and Concept of Regionalism", *European Society of International Law Conference Paper Series Conference*, Paper No. 4 (2012), 2-17.

dele etme saikleriyle de bazı devletler bu dönemde bölgesel işbirliği süreçlerine başlamıştır.³

Çift kutuplu sistemde 1970-1980'ler itibarıyla yaşanan yumuşama ile birlikte uluslararası ilişkilerde eskisine nazaran farklı bir bölgecilikten bahsetmek mümkün olmuştur. 1990'lı yıllarda uluslararası sistemin çift kutuplu yapısının sona ermesiyle bu farklılık daha da belirginleşmiş ve değişen bölgesel güç dengeleriyle yeni bölgesel girişimler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, Hettne'ye göre, başlayan yeni bölgeselcilik akımı, güvenlik ittifakları ya da serbest ticaret rejimlerine dayalı bir bölge kurmanın ötesine geçen ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel bileşenleri içeren çok boyutlu bir olgudur. Bu noktada Hettne, eski bölgeselcilik ile yeni bölgeselcilik arasında bir ayrıma gitmekte ve ikisinin arasında içerik, aktör, motivasyon, yapı ve küreselleşme ile ilişki bakımından farklılıklar olduğundan bahsetmektedir.⁴ Yeni bölgeselcilikte sadece devletler uluslararası sistemin aktörleri gibi ele alınmamakta, yerel yönetimler, sivil toplum ve işdünyası da denkleme katılmaktadır. Ayrıca, bölgeler, uluslararası düzende sabit alt sistemler olarak görülmemekle birlikte, dinamik yapılar olarak ele alınmaktadır. Ülkeleri bölgeselciliğe iten motivasyonlar, uluslararası ilişkilerde değişen dinamiklerin etkisinde çeşitlenmiştir. Bazı devletler bölgeselcilik olgusundan istikrar ve barış beklerken, diğerleri bölgeselciliği ülkelerin ekonomik ve siyasi liberalizasyonu için aşama aşama ilerlenecek bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Buna paralel olarak bölgeselciliğin küreselleşmenin bir parçası olduğunu düşünenlerin mevcudiyetinin yanısıra bölgeselciliği uluslararası düzene yönelik tepkileri dile getirme aracı olarak görenler de mevcuttur.⁵ Yeni bölgeselcilikte aynı anda birden çok bölgesel harekete dahil olunabilmektedir.⁶ Dolayısıyla, özellikle çeşitli bölgelerin kesişiminde yer alan ülkeler, 21. yüzyılın uluslararası dinamikleri çerçevesinde birden çok örgüte üye olabilmekte ya da onlarla farklı türden yakın ilişkiler kurabilmektedirler.⁷ Öte yandan, eski bölgeselcilikte meşruiyet, kimlik, kamu desteği gibi unsurlar daha az rol oynarken yeni bölgeselcilikte bu unsurlar, bölgesel kimlik oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır.⁸

Hem yeni hem eski bölgeselcilikte üye devletlerin bölgesel bir örgüte hangi saiklerle katıldığı, bu saiklerin birbirleriyle ne kadar örtüştüğü söz konusu örgüt va-

³ Johannes F. Linn ve Oksaba Pidufala, "the Experience with Regional Economic Organizations, Lessons from Central Asia", *Wolfensohn Center for Development, Working Group Paper*, Sayı: 4 (Ekim 2008), 2.

⁴ Björn Hettne, "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:18 (Yaz 2008), 88

⁵ Charalambos Tsardanidis, "The BSEC: From New Regionalism to Inter-regionalism?", *Agora Without Frontiers*, Cilt: 10, Sayı: 4 (2005), 366.

⁶ Örneğin, AB ile üyelik müzakereleri devam eden Türkiye, NATO, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi üyesi olmakla birlikte aynı zamanda Afrika Birliği ile Körfez İşbirliği Konseyi'nin stratejik ortağı, Şangay İşbirliği Örgütü'nün ise diyalog ortağı olabilmektedir.

⁷ Björn Hettne, "Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation" içinde *The New Regionalism and the Future of Security and Development*, Der. Björn Hettne, András Inotai ve Osvaldo Sunkel, (New York: St. Martin's Press,2000), 3-5.

⁸ Andrew Hurrell, "Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics", *Review of International Studies*, Sayı:21 (1995), 332.

sıtasıyla bölgesel işbirliğinin nasıl bir eğilim içerisinde olacağı irdelenmektedir. Ancak yeni bölgeselcilikte, bölgesel işbirliğinde bölgesel örgütlerin rolüne daha fazla atıf yapılmaktadır. Bu kapsamda, bölgesel bir örgütün üye devletlerinin sadece işbirliği için mi bir araya geldikleri yoksa işbirliğinin bir adım ötesinde yer alan bütünleşme çabası içinde mi oldukları üzerinde durulan bir konudur. İşbirliğinin bir ülkenin öncülüğünde mi başladığı, yoksa bu hususta diğer iştirakçilerin bir rolünün bulunup bulunmadığı da bu kapsamda yöneltilen sorular arasındadır.

Bölgesel örgütün işbirliği açısından etkinliğinin ölçülmesi bağlamında üye devletlerin örgüte bağlılıkları, örgüte bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi açısından ne gibi görevler biçildiği, örgütün dayandığı yasal belgeler, uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmaması, en üst karar alma mekanizmasının kimlerden oluştuğu, karar alma mekanizmasının nasıl işlediği, nasıl bir yapısı bulunduğu, daimi organlarının bulunup bulunmadığı üzerinde durulan hususlardır. Öte yandan, üye ülkeler tarafından bölgesel örgütün daimi organlarının ne ölçüde yetkilendirildiği, örgütün bölgesel kimlik oluşumuna katkısı, örgütün diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerle ilişki biçimi o örgütün işbirliği açısından işlevsellik derecesiyle ilişkilendirilmektedir.⁹

Bölgesel örgüt tarafından işbirliği adına somut ve ortak çıkar sağlayan sonuçlar elde edildikçe örgüte olan aidiyet üye ülkeler için aynı oranda artmakta ve örgüt başka bölgesel ülkeler için de bir çekim merkezi haline gelmektedir. Schmitter bu süreci bir örgütün “örgütsel gelişimi” kavramı ile ele almaktadır. Schmitter’a göre bölgesel bir örgütün işbirliği açısından yaratacağı farklılığın niteliği onun işlevselliğiyle doğru orantılıdır.¹⁰ Dolayısıyla, bölgesel örgüt kapsamında artan işbirliğinin etkileri duruma göre bölgenin sınırlarını aşabilmektedir. Ancak, bunun gerçekleşebilmesi için bölgesel örgüt içerisindeki işbirliğinin sağlam temeller üzerine oturtulması gerekmektedir.

2. SSCB’NİN ARDINDAN AVRASYA’DA TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasından en çok etkilenen bölgelerden biri farklı kıtaların, bölgelerin ve alt bölgelerin kesişim noktasında bulunan Avrasya’dır. SSCB’nin dağılmasının ardından Birliği oluşturan 15 cumhuriyet için yepyeni bir dönem başlamıştır. Bağımsızlıklarını kazanan devletler değişimi anlama ve değişimin gereklerini siyasi ve ekonomik sistemlerine yansıtma arayışı içerisine girmiştir. Söz konusu devletler, durum tespiti yaptıklarında merkezin, özellikle fiyatlandırma ve yönetim konularında kendilerini nasıl sıkı bir denetim altında tuttuğunu idrak etmiştir. Nitekim, SSCB döneminde, Moskova, Özbekistan’da yetişen pamuğu hammadde olarak almış ve işlenmiş haliyle Taşkent’e aldığı fiyattan daha pahalıya satmıştır. Türkmenistan ise petro-

⁹ Philippe Schmitter, “Regional Cooperation and Region Integration: Concepts, Measurements and a bit of Theory”, *European University Institute Papers*, (Ocak 2007), <http://unila.edu.br/sites/default/files/files/07%20REGIONAL%20COOPERATION%20AND%20INTEGRATION2.pdf>, (Erişim:04.05.2014).

¹⁰ *A.g.e.*

lünü iki dolar gibi dünya piyasalarının çok altında bir fiyatla Moskova'ya pazarlamıştır. Sovyet Cumhuriyetleri, Moskova'ya verdikleri enerji karşılığında diğer alt ihtiyaç maddelerini ve altyapı hizmetlerini ancak karşılayabilmiştir.¹¹ SSCB döneminde ulaşım yolları, haberleşme ve enerji hatları, Çarlık zamanında olduğu gibi, Moskova'dan geçecek şekilde düzenlenmiştir. Kazakistan ve Kırgızistan başta olmak üzere cumhuriyetlerde hatırı sayılır bir Rus/Slav nüfusu oluşmuştur.¹² SSCB döneminde çizilen sınırlar, siyasi ve etnik açılardan örtüşmeyen bir tablo bırakmıştır.¹³ Bu çerçevede, “dondurulmuş çatışmalar” olarak nitelendirilecek sorunların ağırlıklı olarak bu bölgede ortaya çıkmasına elverişli bir ortam SSCB'den miras kalmıştır. Moskova tarafından belirlenen bölgedeki suların paylaşımı konusu ise SSCB'nin dağılmasının ardından her an patlayabilecek saatli bir bomba şeklinde mevcut bölgesel sorunlar arasında yerini almıştır. Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında kalan, etnik çeşitliliğinin ve dolayısıyla etkin çatışma riskinin hakim olduğu Fergana Vadisi, içinde bulunduğu güvelik boşluğu nedeniyle her türlü yasadışı ticaretin yapılmasına müsait bir yer haline dönüşmüştür. Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında süren iç savaş ile bölgede güçlenen radikal İslami hareketler bölge ülkelerinin güvenlik sorunlarını arttırmıştır. Bölgenin Sovyet işgalinin ardından daha güvensizleşen Afganistan'a olan yakınlığı ise bu coğrafyada bulunan ülkeler için ayrı bir güvenlik tehdidi halini almıştır. Dolayısıyla o dönemde, bölge ülkeleri, toprak bütünlüğünü sağlama, bağımsızlıklarını sağlamlaştırmaları, siyasi ve ekonomik dönüşümlerini gerçekleştirebilmeleri ve dünyayla bağlantı kurabilme çabası içine girmiştir.¹⁴

Bu kapsamda, bağımsızlıklarını yeni kazanan bölge ülkeleri bir taraftan ikili işbirliği olanaklarını değerlendirirken, öte yandan kendilerini uluslararası topluma kabul ettirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, bu cumhuriyetler, kökeni ekonomi veya güvenlik olduğu kadar bunların bir karışımı da olabilen Avrasya'daki işbirliği süreçlerinde ve mekanizmalarında yer almak için çaba sarf etmiştir. Ancak, genel itibarıyla Rusya ile ilişkiler ve/veya bölge ülkeleri arasında gerçekleşen itilaflar bu mekanizmalara dahil olup olmama hususunda önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla, Avrasya kısa sürede kimi zaman üyelikleri birbiriyle kesişen kimi zaman ise çelişen bölgesel girişimlerle örülmüştür.¹⁵ Yine bu doğrultuda, bölgesel örgütlere

¹¹ Mert Bilgin, “Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel İlişkileri”, içinde *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi, (İstanbul: Der Yayınları, 2012), 781.

¹² Gül Turan ve İlter Turan, “Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 767.

¹³ Örneğin, Kırgızistan'ın Özbekistan sınırında yer alan yerleşik Özbek nüfusu, iki ülke arasında her an problem çıkmasına neden olabilecek bir husus olarak kalmıştır.

¹⁴ İlyas Kamalov, *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011), 30-35.

¹⁵ SSCB'nin dağılması sırasında kurulan ilk işbirliği mekanizması Bağımsız Devletler Topluluğu'dur (BDT). BDT'nin bölgesel bir örgüt olarak kuruluşu, 8 Aralık 1991 tarihinde Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın SSCB'nin dağılmasına ilişkin imzalandığı anlaşma da katıldığı toplantıda kabul edilmiştir. Öte yandan, 1997 yılında kurulan Demokrasi ve İktisadi Kalkınma Örgütü (GUUAM), Rusya'nın içinde yer almadığı az sayıda bölgesel örgütten bir tanesidir. 1992 yılında tesis edilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), 1999 yılında ilk resmi belgesi imzalanan ve sınırları Avrasya bölgesini aşan Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK), Bağımsızlıkları kazanmalarının ardından Orta Asya devletlerinin de 1992 yılında dahil olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Avrasya'daki

sonradan dahil olma ya da üyelikten çıkma örnekleri de yaşanmış, dolayısıyla Avrasya, bölgesel örgüt yapılanması açısından örnek vaka haline gelmiştir.¹⁶

Türkiye, SSCB döneminde bölge ülkeleriyle ilişkilerini Moskova’nın stratejik güvenlik algısını dikkate alarak asgari düzeye indirmiştir. Turgut Özal’ın cumhurbaşkanlığı makamına seçildiği ve SSCB’nin giderek merkezi kontrolü kaybetmekte olduğu 1989 yılından itibaren bölge ülkeleriyle ekonomik ve kültürel ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Bağımsızlıklarından önce dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından bazı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri’ne resmi ziyaretler gerçekleştirilmiş, ancak bu ziyaretlerden önce mutlaka Moskova’nın kapısı çalınmıştır. Ayrıca, sözkonusu cumhuriyetlerden Türkiye’ye ziyaretler de olmuştur.¹⁷ Bu girişimlerin, Moskova’ya rağmen yapılmamış olmasına dikkat edilmiştir. İlişkilerdeki bu çerçeve, Birlik üyesi ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamalarıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁸

SSCB’nin resmen dağılmasından önce Birlik cumhuriyetlerinin egemenliklerini ilan etmeye başladığı dönemde Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından iki ayrı heyet incelemelerde bulunmak üzere eski Sovyet coğrafyasına gönderilmiştir. Büyükelçi Bilal Şimşir başkanlığında, Dışişleri Bakanlığı İktisat Dairesi Başkanı Kurtuluş Taşkent ve Moskova Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı Halil Akıncı’dan oluşan bir heyet, 12-29 Eylül 1991 tarihleri arasında Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan’ı ziyaret etmiştir. Bu ziya-

önemli bölgesel işbirliği girişimlerine örnek teşkil etmektedir. 1996 yılında toplanmaya başlayan Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın oluşturduğu Şanghay Beşlisi’nin bir uzantısı olarak Özbekistan’ın da katılımıyla 2001 yılında kurulan Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİO) ve 2002 yılında Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın katılımıyla kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) Avrasya’daki işbirliği mekanizmalarının göze çarpan diğer örnekleridir. Öte yandan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında 1994 yılında oluşturulan Orta Asya Ekonomik Topluluğu (CAEC), 2002 yılında Tacikistan’ın da katılımıyla Orta Asya İşbirliği Örgütü’ne dönüştürülmüş, Mayıs 2004 yılında Rusya’nın da katılımının ardından örgüt Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAseC) ile 2005 yılında birleşmiştir. EurAseC’in kuruluşunun geçmişi 1995 yılında Rusya ve Belarus arasında imzalanan Gümrük Birliği Kurucu Anlaşması’na dayanmaktadır. 1995 yılında Kazakistan’ın taraf olduğu bu Anlaşmaya 1996 yılında Kırgızistan, 1999 yılında ise Tacikistan taraf olmuş ve 2000 yılında, daha sonra 2006 yılında Özbekistan’ın da iştirak edeceği EurAseC’in Kurulmasına Dair Anlaşma metni imzalanmıştır. Bu kapasmda, 2003 yılında, Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında tek pazar kurulması yönünde bir anlaşma imzalanmış olup, günümüzde etkilerinin bölgesel ekonomik işbirliği açısından tartışıldığı Avrasya Ekonomik Birliği’nin temelleri atılmıştır.

Fırat Purtaş, “Orta Asya’nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, içinde *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, Der. Turgut Demirtepe, (Ankara: USAK Yayınları, 2008), 39-51.

¹⁶ Örneğin, Gürcistan 1993 yılında BDT’ye katılmış, ancak 2009 yılında üyelikten çıkmıştır. Özbekistan ise 2001 yılında dahil olduğu GUUAM’dan 2005 tarihli Andican olaylarından kısa bir süre sonra üyelikten ayrılmıştır.

¹⁷ Örneğin, 1991 Mart ayında Cumhurbaşkanı Özal, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni ziyaret etmiş, ve bu ziyaret sırasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 1991 yılının Eylül ayında ise Kazak lider Nazarbayev Türkiye’ye gelerek Cumhurbaşkanı Özal ile görüşmüştür. Gerçekleşen ikili görüşme sonrasında iki ülke arasında “Amaç ve Hedefler Ortak Bildirgesi” imzalanmıştır. Abdulvahap Kara, *Turgut Özal ve Türk Dünyası: Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012), 144-147.

¹⁸ Bilal Şimşir, “Turkey’s Relations with Central Asian Turkic Republics”, *Turkish Review Quarterly Digest*, Cilt:6 (Yaz 1992), 14-16.

retlerin amacı, söz konusu ülkelerin içinde bulunduğu durumu anlamak ve bu ülkelerin Türkiye’den ne gibi beklentileri olduğunu tespit etmektir. Ziyaret sırasında hem iktidar hem muhalefet liderleriyle görüşülmüştür. Ziyaret sonrasında kaleme alınan raporda, ziyaret edilen ülkeler arasında bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’ın tanınması önerisinde bulunulmuştur. Söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarından geri dönüş olmayacağı tespitiyle bu ülkeleri tanıyacak ilk ülke olmanın önemine işaret edilmiştir. Bu doğrultuda, bu ülkelerin başkentlerinde daha sonra büyükelçiliklere çevrilmek üzere konsolosluklar açılması önerisi rapora yansıtılmıştır. Moskova’yı ihmal etmeksizin Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerin mükemmel biçimde geliştirilmesi raporda vurgulanan diğer bir husustur.¹⁹ SSCB bünyesinde gerçekleşen bağımsızlık ilanları sırasında bölgeye giden ilk yabancı resmi heyet olması ve doğru zamanlaması açısından sözkonusu ziyaret oldukça ses getirmiştir.²⁰ Nitekim Türkiye’nin bölgeye yönelik dış politikasının temelleri de bu rapora dayanarak şekillenmeye başlamıştır. Heyetin Türkmenistan’a gidişi sırasında heyet üyesi Halil Akıncı ile yanyana oturan Tiziano Terzani’nin 1992 yılında kaleme aldığı “Goodnight, Mister Lenin: A Journey Through the End of the Soviet Empire” adlı kitabında Türk devletleri arasında başlatılan işbirliği sürecinin niteliği esasen özetlenmektedir. Terzani, kendisiyle sohbet eden Halil Akıncı’yı “senelerdir ertelenmiş bir buluşmaya giden ve gittiği yerde kendisini bekleyen birini bulacağından emin olan bir genç” olarak betimlemiştir.²¹ Dolayısıyla, Türk devletleri arasındaki ilişkiler bu ruh ile tesis edilmeye başlanmıştır.

Türkiye Azerbaycan’ın bağımsızlığını 9 Kasım 1991 tarihinde, diğer Türk devletlerinin bağımsızlığını ise bu konuda en son hareket eden Kazakistan’ın da bağımsızlığını ilan etmesinin ardından 16 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır.²² Bahsekonu ülkeleri tanıyan ilk ülke olma sıfatını böylelikle elde eden Türkiye, kısa bir süre içerisinde bölge ülkeleriyle diplomatik ilişki de tesis etmiştir. Türkiye’nin bu bölgeye yönelişinde yıllardır SSCB’nin hakimiyetinde kalan Türk devletlerinin karşı duyulan tarihi ve etnik sorumluluk önemli bir rol oynamıştır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk devletlerine Tacikistan da dahil edilerek yardım eli uzatılmıştır.²³ Türkiye’de o dönemde oluşan özel sektör kaynaklı bir sermaye birikimi bölgeye yapılan ekonomik açılımın zemini oluşturmuştur.²⁴ Konunun duygusalca ele alınması kapsamında, güçlerin birleştirilmesiyle bölgede ve dünyada etkin bir Türk dünyasının oluşabileceğine yönelik söylem, tüm Türk cumhuriyetleri liderleri tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.²⁵ Dolayısıyla bu söylemler dönem dönem

¹⁹ Halil Akıncı, “Açılış Konuşmaları”, içinde *Dünya Türk Forumu: Türk Konseyi, Türk Diasporası ve Sosyoekonomik İşbirliği*, Der. Almagül İsina, (İstanbul: Tasam Yayınları,2012), 24.

²⁰Mustafa Aydın, “Türkiye’nin Orta Asya Politikaları”, içinde *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Der. Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006), 7.

²¹ Tiziano Terzani, *Goodnight, Mister Lenin: A Journey Through the End of the Soviet Empire* (London: Picador, 1993), 292.

²² Aydın, *Türkiye’nin Orta Asya Politikaları*, 7-8.

²³A.g.e.

²⁴ Hakan Güneş, “Türkiye Orta-Asya İlişkileri”, içinde *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezöğlü, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi, (İstanbul: Der Yayınları, 2012), 716- 718.

²⁵ Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Özal, sık sık 21. yüzyılın “Türk Yüzyılı” olacağından bahsetmiş,

Pan-Türkist yaklaşımların güç kazanmasıyla da sonuçlanmış, bu da Moskova nezdinde zaman zaman rahatsızlık yaratmıştır.

Türkiye, bölgeye yönelik siyasi, ekonomik ve kültürel dış politika araçlarını vakit kaybetmeden uygulamaya başlamıştır. Bölgeye yönelik hedefler Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarda, “kardeş ülkelerin egemenlik ve bağımsızlıklarının pekiştirilip güçlendirilmesi, serbest piyasa ekonomisine dayalı demokratik ve laik toplum modelini benimsenmesini sağlanması, dünyayla bütünleşmelerinde aracı olunması, başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİK),²⁶ EİT gibi sistemlere entegrasyonları için öncü etkin bir rol oynanması, Türkiye ile ilişkilerinin her alanda geliştirilmesi” şeklinde belirtilmiştir.²⁷ Bu doğrultuda, Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında geliştirdiği bazı dış politika araçlarını ilk defa Avrasya bölgesine yönelik olarak kullanmıştır. Bu araçlar içerisinde ekonomik ve siyasi atılımlarla birlikte kamu diplomasisi özelliği taşıyan girişimler de bulunmaktadır. Çok sayıda kamu kurumu ile birlikte özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütleri bölgeye yönelik girişimlerde rol üstlenmiştir. Ekonomik alandaki atılımlar kapsamında, Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’na bağlı bir kurum olarak Kafkasya ve Orta Asya’ya yönelik yardımların koordinasyonunu yürütülmesi için 1992 yılında kurulmuştur. Bölge ülkelerine yapılan yardımları tek elden yürüten TİKA, bir taraftan bu ülkelere kalkınma yardımı yaparken, diğer taraftan Türk işadamları için bölge ülkelerinde gerekli çalışma zeminini oluşturmada kaydeder bir ekonomik diplomasi aracı olarak rol oynamıştır.²⁸ Öte yandan, bu ülkelere sağlanan Eximbank kredileri de bu diplomasinin bir ayağını teşkil etmiştir. Bu dönemde bölge ülkeleriyle ticari ve ekonomik işbirliği, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması ile çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları imzalanmış ve bu çerçevede, ticari ve ekonomik ilişkilerde bir ivme kazanılmıştır.²⁹ Ayrıca, enerji, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının inşasıyla Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’ya yönelik ekonomi diplomasisinde bir rol almaya başlamıştır.³⁰

SSCB döneminde dış politika sorumluluğunu Moskova’ya devretmiş olan bu devletler bağımsızlıklarını kazandıklarında yetişmiş diplomatik kadrolara sahip değildi. Türkiye, bu ülkelerin dışişleri bakanlıklarının kadroları için diplomat ye-

Başbakan Demirel ise “Adriyatik Denizi’nden Çin’e uzanan” bir Türk dünyasının doğusunu vurgulamıştır. Benzer söylemler, Türkiye’yi ziyaret eden Türk Cumhuriyetleri liderleri tarafından da telaffuz edilmiştir.

Turan ve Turan, *Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, 760-761.

26 AGİK 1994 Budapeşte Zirvesinde alınan kararla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. Bknz.: “Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa, (Erişim :04.08.2014).

27 Halil Akıncı, *Açılış Konuşmaları*, 24-26.

28 Güneş, *Türkiye Orta-Asya İlişkileri*, 732.

29 Mustafa Ersengur, Alaattin Kızıltan ve Kerem Karabulut, “Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle Ekonomik İlişkilerinin Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:35 (2007), 300-305.

30 Bilgin, *Türkiye’nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel İlişkileri*, 783.

tiştirme programları açmıştır.³¹ Bununla birlikte Türkiye, bu ülkelerin AGİK ve BM gibi uluslararası forumlara katılmalarında yol gösterme görevi üstlenmiştir. 1992-1993 döneminde faks makineleri bulunmadığı için Türk devletlerinin uluslararası örgütlere üye olma talepleri için diplomatik notalar o ülkelerdeki Türkiye Cumhuriyeti büyükelçilikleri fakslarından ilgili örgütlere yollanmıştır.³² Türkiye bu ülkeler ile iletişim ve taşımacılık alanlarında işbirliğini artırabilmek için de girişimde bulunmuştur.³³ Ayrıca söz konusu ülkelere yönelik subay ve polis yetiştirme programları da Türkiye tarafından geliştirilmiştir.³⁴ Türk cumhuriyetlerinde ve Tacikistan'da yaşayan orta öğretim, lisans ve lisansüstü öğrencilerine Türkiye'de eğitim görmeleri için Büyük Öğrenci Projesi adlı burs programı başlatılmıştır. Türk Millî Eğitim Bakanlığınca sözkonusu ülkelerde dil kursları, lise ve mesleki eğitim merkezleri açılmıştır. Bölge ülkeleri çocukları Türkiye'deki 23 Nisan Çocuk Bayramı törenlerine düzenli olarak davet edilmiştir.³⁵ Kültürel alanda işbirliğini arttırmak üzere 1993 yılında merkezi Ankara'da olarak Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) kurulmuş ve TRT Avrasya kanalı da aynı yıl yayına başlamıştır. Bölge ülkelerinde kullanılan Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişi yönünde de destek sağlanmıştır. Bunun için Türk devletlerine matbaa makineleri gönderilmiştir. Ayrıca, 1991 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü tarafından Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu gerçekleştirilmiş, 1992-1993 yıllarında bu tür etkinlikler devam ederek ortak bir alfabe oluşturma hususunda çalışmalar devam etmiştir.³⁶ Bu çerçevede, Türkiye bölgesel ilişkilerini geliştirmek için çaba sarfetmiştir. İkili işbirliğinin yanısıra bölgesel işbirliği sürecinin başlatılması da bu araçlardan biridir. Bu kapsamda Türkiye, Türkçe Konuşan Devletler Zirveler Süreci'nin başlatılmasına öncülük etmiştir.

2. TÜRK DEVLETLERİ ZİRVELER SÜRECİ

Türk devletlerinin liderleri 1991-1992 yılları arasında birçok kez Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaretler sonucu ortaya çıkan işbirliği ihtiyacı ve sinerjisiyle birlikte Türkiye'nin girişimiyle 2010 yılına kadar sürecek Türk Devletleri Zirveler Süreci, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında 1992 yılında başlatılmıştır. Bu süreç, 2001 tarihli İstanbul Zirvesi'ne kadar resmi adıyla Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi olarak anılmıştır.

³¹ Turan ve Turan, *Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, 760.

³² Halil Akıncı, "Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi İlişkiler: Değerlendirme, Sorular ve Öneriler", *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Der. Murat Yılmaz, (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012), 191-192.

³³ Bu çerçevede, beş Türk cumhuriyetine birer adet 2500-3000 abone kapasitesine sahip telekomünikasyon santrali hediye edilmiştir. Böylelikle bu ülkelere Moskova'dan bağımsız olarak kendi aralarında iletişim sağlayabilecekleri bir fırsat da yaratılmıştır. Öte yandan, ulaşımında işbirliği kapsamında 1992 yılından itibaren Bakü, Taşkent, Almatı, Aşkabat ve Bişkek'e THY'nin seferleri başlatılmıştır. Aydın, *Türkiye'nin Orta Asya Politikaları*, 11-12.

³⁴ Turan ve Turan, *Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, 761.

³⁵ Örneğin Kazakistan'daki Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan'daki Manas Üniversitesi Türkiye tarafından kurulmuştur. Öte yandan, özel şahıs ve kurumlarca bu ülkelerde 80'den fazla okul açılmış ve Türk Diyanet Vakfı tarafından da bu ülkelerde ilahiyat fakülteleri kurulmuştur. Aydın, *Türkiye'nin Orta Asya Politikaları*, 11-12.

³⁶ Turan ve Turan, *Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*, 761.

Her zirve sonunda bir zirve bildirisinin yayınlandığı bu sistemde, Türk halkları arasındaki ortak tarih, dil ve kültüre dayanan özel bağlara vurgu yapılmış ve mevcut olan kardeşlik, dayanışma ve işbirliği ruhuna atıfta bulunulmuştur. Bununla birlikte, Türk devletleri arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin temelini bağımsız, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama ve eşitlik ilkeleri üzerine kurulması benimsenmiştir. Söz konusu işbirliğinin Avrasya’da barış, güvenlik, istikrar ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunduğu da zirve bildirilerinin birçoğunda üzerinde durulan bir husustur. Dolayısıyla bahsekonu işbirliğinin bölgesel bir boyut içerisinde ele alınması iradesi ortaya konulmuştur. Öte yandan, diğer bir ortak nokta ise uluslararası ilişkilerde BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ile AGİK ilkelerine ve başta ülkeleri toprak bütünlüğü ve sınırların kuvvet yoluyla değiştirilemeyeceğine olan vurgudur. Bu vurgularda, SSCB sisteminden yeni çıkmış olan Türk devletlerinin özellikle toprak bütünlüklerinin ihlal edilmemesi hususundaki hassasiyetleri göze çarpmaktadır. Piyasa ekonomisine bağlılığın defaatle kaydedilmesi, Türk devletlerinin izleyeceği ekonomik modelin bir göstergesi niteliğindedir. Bununla birlikte başlatılan işbirliği sürecinin herhangi bir ülkeye karşı olmadığı mesajı verilmekte, ayrıca sürecin benzer değerler içeren diğer bölgesel ve küresel işbirliği mekanizmalarıyla etkileşime açık olduğu belirtilmektedir.

Ankara’da 30-31 Ekim 1992 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Başbakan Süleyman Demirel’in ev sahipliğinde gerçekleşen ilk zirveye Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akaev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov iştirak etmiştir. Zirvede Türk devletleri arasında ikili ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi arzusu yinelenmiş, muhtelif bölgesel ve milletlerarası sorunlar hakkında benzer görüşlerin paylaşılması durumunda uluslararası kuruluşlarda ortak hareket etme iradesi beyan edilmiştir. Zirvede ulaştırma-haberleşme, sanayi, enerji, tarım, eğitim ve kültür alanlarında ortak mekanizmalar kurularak ortak projeler geliştirmek suretiyle işbirliğinin artırılması ve bu sahalardaki çalışmalar için çalışma grupları kurulması üzerinde de durulmuştur. Parlamentolar arası işbirliğinin önemine de zirvede değinilmiş ve zirvelerin düzenli olarak devam edilmesi hususunda mutabık kalınmıştır.³⁷ Dolayısıyla ilk zirvede işbirliği tek bir alana yönelik değil, çok boyutlu olarak tasarlanmıştır. İşbirliği aracı olarak ise düzenli zirve gerçekleştirilmesi ile ilgili çalışma gruplarının tesisi belirlenmiştir.³⁸

İstanbul’da 18-19 Ekim 1994 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ev sahipliğinde gerçekleşen ikinci zirveye, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile birlikte diğer ülkelerden önceki zirveye katılan aynı devlet başkanları iştirak etmiştir. Dış politika konularına bir öncekine nazaran daha fazla değinilen zirvede, kültürel işbirliği kapsamında Türk lehçelerinin karşılaştırılmalı sözlüğünün hazırlanması ve ortak kültür mirası eserlerinin korunması, onarılması ve

³⁷ “Ankara Zirve Bildirisi”, 31 Ekim 1992, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/11_AnkaraBildirisi1992_1.DevletBaskanlariZirvesi_20140418_104048.pdf, (Erişim: 03.08.2014).

³⁸ İkinci araç Türk Konseyi’nin kuruluşuna kadar işlevsellik kazanamayacaktır.

tanıtılması için yapılan işbirliği memnuniyetle karşılanmıştır.³⁹ Üniversitelerarası işbirliğinin geliştirilmesi ve burslu öğrenci değişim programlarının geliştirilip devam ettirilmesi gereğinin altı çizilmiştir.⁴⁰ Uluslararası yükümlülüklere hanel getirilmeksizin ticaretin geliştirilmesine yönelik işbirliğine ayrıca önem atfedilmiştir. Enerji ve ulaştırma sektörlerindeki işbirliğine ağırlıklı bir vurgu yapılmıştır.⁴¹ Tarihi İpek Yolu'nun diğer ilgili ülkelerin de katkısıyla canlandırılmasının bölge halkları, ülkeleri ve Avrasya'da işbirliğine olumlu etkilerine değinilmiştir. Ayrıca, Aral Denizi'ndeki ekolojik durumun normalleştirilmesine yönelik çabaların ve uluslararası imkanların birleştirilmesinin gereği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, işbirliğinin kalemleri çeşitlendirilmiş ve kapsamının çerçevesi daha detaylı olarak çizilmiştir.

Bişkek'te Cumhurbaşkanı Akayev'in ev sahipliğinde 27-29 Ağustos 1995 tarihinde gerçekleşen zirveye bir öncekine iştirak eden aynı liderler katılmıştır. Bu zirvede öncekilerden farklı olarak doğrudan ve transit ulaştırma bağlarının sağlanması, hizmet veya sermayenin serbest dolaşımının kolaylaştırılması, işadamlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve karşılıklı ticaret, bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerini güçleştiren ya da sınırlandıran engellerin kaldırılması için gerekli tedbirleri almak üzere ilgili bakanların biraraya gelmeleri uygun bulunmuştur. Kültürel ve insani bağların geliştirilmesi hususunda ortak eğitim kuruluşlarının tesisi, şenlikler ve kültür günleri düzenlenmesi üzerinde durulmuş ve devlet başkanları Azerbaycan-Türk, Kazak-Türk, Kırgız-Türk Üniversiteleri gibi ortak eğitim kurumlarının kurulmuş olmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Üye ülkelerin yakın coğrafyasında yaşanan gelişmeler ışığında terör ve uyuşturucu ile psikotrop madde kaçakçılığıyla mücadelenin önemine ilk kez Bişkek Zirve Bildirisi'nde yer verilmiş ve bu hususta uluslararası işbirliğinin gereği vurgulanmıştır.⁴²

Taşkent'te Cumhurbaşkanı Kerimov'un ev sahipliğinde 21 Ekim 1996 tarihinde gerçekleştirilen zirveye, Bişkek Zirvesi'ne katılan aynı liderler iştirak etmiştir. Zirvede devlet başkanları ilk defa uluslararası yükümlülüklere aykırı olmamak kaydıyla ortak bir mal, hizmet, sermaye ve işgücü pazarı oluşturmak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler arasındaki ekonomik işbirliğinin kolaylaştırılmasını sağlamaya yönelik uygun hukuki ortamın gerçekleştirilmesine taraftar olduklarını bildirmişlerdir. Bu çerçevede, temkinli bir üslupla kaleme alınan bu madde ta-

³⁹ Buna bağlı olarak sözkonusu zirve bildirisinde, 1993 tarihinde kurulan TÜRKSOY'un kültürel işbirliği açısından önemi kaydedilmiş, Türk dünyasına mal olmuş büyük şahsiyetlerin hayatı ve faaliyetleri ile Türk kültürünün önemli olaylarına ilişkin yıldönümlerinin ortak bir şekilde kutlanması kararlaştırılmıştır. "İstanbul Zirve Bildirisi", 18-19 Ekim 2014, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi_1994_2.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103924.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

⁴⁰ Karşılıklı olarak öğrencilere sağlanan burs imkanlarının ülkelerin kalkınma sürecine katkıda bulunacağı ve bu öğrencilerin ülkeler arasında güçlü işbirliği köprüleri oluşturacağına yönelik inanç vurgulanmıştır.

⁴¹ Enerji alanında işbirliği konusunda doğalgaz ve petrol boru hatlarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ve Akdeniz'e ulaştırılmasında ilgili ülkeler arasında yapılan çalışmalar memnuniyetle karşılanmıştır. Ulaştırma alanında işbirliğine özel bir vurgu yapılmakta, ülkeler arasında kara, hava, deniz/nehir ve demiryolu ulaşımında mevcut bağlantıların geliştirilmesi ve yeni bağlantıların kurulması karara bağlanmıştır.

⁴² "Bişkek Zirve Bildirisi", 27-29 Ağustos 1995, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/09_BiskekBildirisi_1995_3.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103851.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

rafların ileride ortak bir pazar tesisi kapısını da aralık tutmakta olduklarını hissettirmektedir. Ulaştırma alanında hem Türk devletleri hem de diğer bölgesel ve bölge dışı aktörlerle işbirliği ilk defa bu zirvede detaylı bir şekilde ele alınmıştır.⁴³ Ekonomik kalkınma hususunda uygulanması gereken yöntemler de açıkça sıralanmıştır.⁴⁴ Taşkent Zirvesi, Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi Sekreteryası’nın kurulması ve tüzüğü’nün hazırlanması kararının da alındığı zirvedir. Bu konuda dışişleri bakanlıkları görevlendirilmiş. Bu kapsamda hazırlanacak belgelerin koordinasyonunu sağlamak, toplantıların hazırlıklarını yapmak, Türk dilini ve kültürünü tanıttak sempozyumlar düzenlemek, Türk halklarının geçmişini ve bugününü inceleyen kaynakları araştırmak, derlemek ve yayına hazırlamak, tesis edilmesi kararlaştırılan ancak uzun bir süre hayata geçirilemeyen Sekreteryaya’ya verilen ilk görevler olmuştur.⁴⁵ Ancak, Taşkent Zirvesi, altı Türk devletinin devlet başkanının birlikte iştirak ettiği son zirve niteliğindedir.

Taşkent Zirvesi’nde belirtilenin aksine 1997 yılında değil de 1998 yılında Kazakistan’ın yeni başkenti Astana’da Nazarbayev’in ev sahipliğinde gerçekleştirilen beşinci zirveye Türkmenistan, meclis başkanı düzeyinde katılmıştır.⁴⁶ Astana Zirvesi’nde Sekreteryaya Tüzüğü kabul edilmiş ve dışişleri bakanlıkları sekreteryaya çalışmalarının denetimi ile görevlendirilmiştir.⁴⁷ Tüzüğe göre Sekreteryaya, zirveye ev sahipliği yapacak devletin başkentinde faaliyet gösterecektir. Sekreteryaya, çalışmalarını ev sahipliği yapan ülke tarafından hazırlanan ve dışişleri bakanlıkları tarafından onaylanan eylem planına göre yürütecektir. Ev sahibi ülke Sekreteryaya’ya görevini ifa etmek için gerekli imkan ve koşulları sağlamakla yükümlendirilmiştir. Zirvede Sekreteryaya’ya kabul edilen kararların zabıtlarının tutulması, uygulanmasının izlenmesi ve gerekli belgelerin hazırlanması gibi görevler verilmiş, işlevlerini yerine getirmek üzere Türkçe konuşan devletlerden gerekli bilgileri talep etme hakkı tanınmıştır. Başkanlığı zirvenin ev sahibi ülkenin temsilcisi tarafından yapılacak Sekreteryaya’ya katılımcı devletler birer temsilci gönderecektir.⁴⁸ Bu hü-

⁴³ Devlet Başkanları, Asya ile Avrupa ulaştırma ağı ile bağlamak üzere Avrupa Birliği tarafından geliştirilen TRASECA projesine yönelik takdirlerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda “Kuzey-Güney” ulaşım koridorunun bir parçası olarak Hint Okyanusuna çıkışlı Orta Asya-Afganistan-Pakistan ulaşım güzergahının gerçekleştirilmesi girişimini de memnuniyetle karşılamışlardır.

⁴⁴ Ekonomik kalkınma hususunda ise özellikle temel ve mesleki eğitim kalitesinin yükseltilmesi, işgücü becerisinin geliştirilmesi, kadroların yetiştirilmesi ve mesleki ihtisaslaşmanın sağlanması yönünde yatırım yapılması gereği vurgulanırken, sadece rekabet edilebilir mal üretimi için değil, yeni açılacak işletmelerde yeni teknolojilerin yaygınlaştırılmasına yönelik çaba sarfedilmesi kararlaştırılmıştır.

⁴⁵ “Taşkent Zirve Bildirisi”, 21 Ekim 1996, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/08_TaskentBildirisi1996_4.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103822.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

⁴⁶ 22 Ekim 1995 tarihinde BM’nin kuruluşunun 50. yıldönümünde Devlet Başkanı Türkmenbaşı yaptığı konuşmada Türkmenistan’ın ilan ettiği daimi tarafsızlık statüsü ve BM Genel Kurulu tarafından bu yönde oylama yapılmaksızın alınan kararın Türkmenistan’ın bölgesel işbirliği konusunda kendi dış politika öncelikleri çerçevesinde zaman zaman çekimser kaldığını göstermektedir. Süleyman Sırrı Terzioğlu, “Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan’ın Daimi Tarafsızlık Statüsü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2 (2012),69-76.

⁴⁷ Önerilerin Sekreteryaya Tüzüğü için Bknz.: http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Daimi_Sekreteryaya_Tuzugu_1998_20140417_194332.pdf, (Erişim:04.08.2014).

⁴⁸ “Astana Zirve Bildirisi”, 9 Haziran 1998, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/07_AstanaBildirisi1998_5.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103743.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

kümlere göre gezici ve geçici bir sekreteryaya yapısı düşünülmüştür. Ancak böyle bir sekreteryaya o dönemde tesis edilmemiştir.

Bakü’de Haydar Aliyev’in ev sahipliğinde 8 Nisan 2000 tarihinde yapılan zirveye Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan devlet başkanı düzeyinde iştirak ederken, Türkmenistan ve Özbekistan meclis başkanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Bakü Zirvesi katılımcıları, F 21. yüzyıla girerken aralarında karşılıklı menfaatlere ve eşitliğe dayalı işbirliğine yeni bir ivme kazandırılması gereğine işaret etmişlerdir. Zirvede daha önceliklerden farklı olarak BTC petrol boru hattı ile Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa Hazar geçişli doğal gaz boru hattının gerçekleştirilmelerine ilişkin bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine önem atfedilmiştir. Bunun dışında BM, AGİT ve diğer uluslararası kuruluşların barış ve güvenliğinin sağlanmasına ilişkin reform çalışmalarına verilen bölgesel destek ile uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelede atılacak adımların uyumlaştırılması ve bu alanda suç eylemleriyle ilgili bilgilerin hızlı bir şekilde iletilmesi için ortak bilgi bankası oluşturulması önerisi ilk defa Bakü Zirvesi’nde seslendirilmiştir.⁴⁹ Öte yandan gezici sekreteryanın yerine daimi bir sekreteryaya kurulmasına da bu zirvede karar verilmiştir.⁵⁰

Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ev sahipliğinde 26-27 Nisan 2001 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen zirveye yine Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan devlet başkanı düzeyinde katılmış, Özbekistan meclis başkanı düzeyinde ve Türkmenistan ise Türkiye’nin daveti üzerine geçen zirveden farklı olarak devlet başkanı düzeyinde iştirak sağlamıştır. Bir önceki zirvedeki çoğu husus bu zirvede tekrar edilmiş olup, özellikle Büyük İpek Yolu’nun canlandırılması ile bölgesel ve uluslararası işbirliğinin her alanda ilerletilmesini sağlamak maksadıyla sürdürülen çalışmaların hızlandırılması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bir sonraki zirvenin 2002 yılında Aşkabat’ta gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ancak bir sonraki zirve, dört yıl gibi bir gecikme ile yine Türkiye’nin evsahipliğinde Antalya’da gerçekleştirilebilmiştir. Özbekistan bundan sonraki zirvelere katılmasa da Türkmenistan farklı düzeylerde zirvelere iştirak sağlayacaktır. Öte yandan Türk devletleri arasında egemen eşitlik ilkesinin işbirliği sürecindeki önemine binaen, herhangi bir yanlış anlaşmaya mahal vermemek kaydıyla, Bakü Zirvesi’ne kadar Türkçe Konuşan Ülkeler ifadesi bu zirveden itibaren Türk Dili Konuşan Ülkeler olarak anılmaya başlanmıştır.⁵¹

Antalya’da 17 Kasım 2006 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in ev sahipliğinde gerçekleştirilen zirveye Türkmenistan büyükelçi seviyesinde katılırken, bu toplantıda örgütlenmeye gidilmesi Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev’in ısrarıyla kabul edilmiştir. Diğer zirve bildirimlerinden farklı olarak bu zirve bildirisinde Avrasya bölgesinde terörizm, ayrılıkçılık, aşırı akımlar, kitle

⁴⁹ Ancak teklif edilen sözkonusu mekanizma daha sonra hayata geçirilemeyecektir.

⁵⁰ Bknz.: Turgut Demirtepe, “Türkiye-Özbekistan İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç Umudu”, *USAK Analist*, Sayı:22 (2012), 60-61; Timuçin Kodaman ve Hakan Bırsel, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2 (2006), 417-435.

⁵¹ “İstanbul Zirve Bildirisi”, 24-26 Nisan 2001, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/05_Istanbul2001_7.Devlet_BaskanlariZirvesiBildirisi_20140418_103624.pdf, (Erişim tarihi: 03.08.2014).

imha silahlarının yayılması ve her türlü örgütlü suçun yarattığı sınıraşan tehditlerle ortak mücadelenin önemi daha vurgulu bir şekilde belirtilmiştir. 11 Eylül 2001 sonrasında başta Afganistan olmak üzere Irak, Filistin ve Lübnan'da yaşanan gelişmelere dikkat çekilmiş, kalıcı barış için katkıların sürdürülmesi ve uluslararası toplumca yürütülen etkinliklerin desteklenmesi gerektiği kaydedilmiştir. Öte yandan, ulaştırma ve enerji sahalarında ilerleyen işbirliği süreçleri takdirle karşılanmıştır.⁵² Ayrıca, Türk halkları arasında etkileşimin kolaylaştırılması adına vize işlemlerinin basitleştirilmesi ve hızlandırılmasında çaba gösterilmesinin gereği devlet başkanlarınca ilk defa bu kadar vurgulu bir şekilde dile getirilmiştir.⁵³ Bu zirve itibarıyla, zirve bildirimleri Türkçe-Rusça olarak değil, Azerbaycanca, Kazakça, Kırgızca ve Türkçe olarak imzalanmaya başlamıştır. Bu değişim, sözkonusu ülkeler arasında işbirliğinin daha ileri taşınmasına yönelik sonuçları büyük bir adımı teşkil etmiştir.

Nahçıvan'da 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Aliyev ev sahipliğinde gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'nde toplantıya katılan Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhamedov'un imzası olmamasına rağmen Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında Konsey'in kurucu anlaşması imzalanmıştır. Zirve Bildirisi'nde kurulan Türk Konseyi'nin Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi açısından yeni bir aşama teşkil edeceği belirtilmiştir. Önceki zirve kararlarına da atıfta bulunularak ve Avrasya'da işbirliğinin derinleştirilmesinin yolunun Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesinden geçtiği belirtilerek, ekonomi ve ticaretin uluslararası ilişkilerdeki rolü teyit edilmiştir. Ortak dil, tarih ve kültür birliğine dayanan ortak çıkarlardan bahsedilirken işbirliğinin seviyesinin ticari-ekonomik, bilim-teknik ve sosyal alanlarda Türk dili konuşan ülkelerin sahip oldukları potansiyele uygun biçimde artırılması amacıyla ilave tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.⁵⁴ Devlet başkanları Nahçıvan Zirvesi'nde, parlamentolar arası işbir-

⁵² "Antalya Zirve Bildirisi", 17 Kasım 2006, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/04_AntalyaBildirisi2006_8.Devlet_BaskanlariZirvesiortakbildirisi_20140418_103555.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

BTC petrol boru hattının hayata geçirilmesinin ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattının inşaatının tamamlanmasının uluslararası stratejik önemi vurgulanmıştır. Asya-Avrupa arasında hızlı bir şekilde yolcu ve yük taşımacılığına yönelik Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu Tasarısı, İstanbul-Almatı demiryolu hattına Bişkek'in de ilave edilmesi gibi projelerin Türk Devletleri arasında uluslararası taşımacılığın geliştirilmesine yeni olanak sağlayacağı ve bölge ülkelerinin ekonomilerinin gelişimine katkıda bulunacağı kanaati Zirve Bildirisi'nde belirtilmiştir.

⁵³ Türkiye'nin AB'ye üye olmasının bölgenin siyasal, ekonomik ve toplumsal kalkınmasına ivme kazandıracığına yönelik inanç ilk defa Zirve Bildirisi'ne yansıtılmıştır. Öte yandan, uluslararası örgütler nezdinde karşılıklı adaylıkların desteklenmesi konusu da bu zirvede ilk defa seslendirilmiştir. Müzakere-lerdeki gelişmeler ışığında Yukarı Karabağ sorunun Güney Kafkasya'da kalıcı istikrar ve bölgesel işbirliği önündeki engellerden biri olduğu vurgulanmış, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak BM parametreleri ve BM kapsamlı planı temelinde çözüm arayışlarına destek Zirve Bildirisi'nde ayrıca yilenmiştir.

⁵⁴ BTC petrol, BTE doğal gaz boru hatlarının küresel enerji güvenliğine ve bölge ülkelerinin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarına hizmet ettiği ve BTC'nin kapasitesinin artırılması ve Kazakistan'ın Aktau Limanı ile bağlantısının sağlanmasının önemi zirve gündemine taşınmıştır. Doğu-Batı Ulaştırma Koridoru'nun bir parçası olan BTK Demiryolu bağlantısının Avrupa ve Asya arasındaki taşımacılığı arttıracığı ve aynı zamanda bölgenin ekonomik kalkınmasını ile güvenlik ve istikrarına katkı sağlayacağına ise özellikle Zirve Bildirisi'nde altı çizilmiştir. Bilimden turizme, sanattan spora her alanda beşeri temasların güçlendirilmesi gereğinin ortaya konulduğu Zirve'de bölgesel güvenlik meselelerine yönelik yine ortak görüş bildirilmiş, uluslararası örgütlerdeki adaylıklar ayrıca desteklenmiştir. Türk Dili

liği için İstanbul Anlaşması ile 2008 yılında kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Asamblesi'ne (TÜRKPA) yönelik desteklerini ve TÜRKSOY'un kültürel işbirliği için önemini kaydetmişlerdir. Zengin Türk kültür varlığının muhafazası amacıyla Azerbaycan'ın önerisiyle TÜRKSOY Fonu kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁵

Zirveler Süreci'nin son toplantısı 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan toplantıya devlet başkanı düzeyinde iştirak ederken Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov ev sahibinin misafiri olarak katılmıştır. Devlet başkanları, Türk Konseyi'nin üye ülkeleri arasındaki işbirliğine kurumsal bir nitelik kazandıracağını ve bölgesel işbirliğine olumlu katkı sağlayacağına dair inançlarını zirvede ortaya koymuşlardır. Konsey'in İstanbul'da yerleşik sekreteriyasının kuruluş çalışmalarında son aşamaya gelmesi memnuniyetle karşılanmış ve Konsey'in genel sekreterliğine dört devlet başkanının onayı ile 1992 yılında SSCB dağılmak üzereyken Türkiye'den Türk devletleri ve Tacikistan'a gönderilen heyet içerisinde yer alan, kariyerinin büyük bir bölümünde Türk dünyası alanında yoğunlaşmış, en son Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi olarak görev yapmış Halil Akıncı getirilmiştir. İstanbul Zirve Bildirisi'ndeki yeniliklerden biri Türk dili konuşan ülkelerin ortak hassasiyetlerinin uluslararası kuruluşların gündeminde daha fazla yer alması için bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda ortak tutum belirlenmesinin önemine dikkat çekilmesidir.⁵⁶ Zirvede ayrıca Nahçıvan Anlaşması'nın imza gününün yıldönümü olan 3 Ekim tarihi Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü olarak kutlanmasının teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır.

Zirveler Süreci kapsamında işbirliği adına iyi niyetli adımlar atılmış ancak daimi bir sekreteryanın bulunmamasının da etkisiyle zirvelerde alınan kararların tam anlamıyla uygulanması mümkün olmamıştır. Türkiye'de 1994 ve 1998-1999 yıllarında yaşanan ve 2001 yılında tekrar vuku bulan ekonomik krizler Türk devletlerine yönelik yürütülen dış politikada arzu edilen sonuçların alınmamasına neden olmuştur. Öte yandan, Türk cumhuriyetlerinde, bağımsızlıklarının hemen ardından siyasi, ekonomik, ve sosyal "üçlü bir geçiş" süreci başlamıştır. Söz konusu ülkeler devlet inşası kapsamında, devlet kurumlarını yeniden yapılandırma sürecini sürdürürken, bir taraftan da pazar ekonomisine geçişte yaşanan zorluklarla baş etmeye çalışmıştır.⁵⁷ Böyle bir tablo karşısında, bölgesel işbirliğinin kurum-

Konuşan Ülkelerin üyesi olduğu İKÖ ve EİT'in daha etkin işbirliği mekanizmaları haline getirilmesinin bölgesel işbirliği açısından önemine dikkat çekilmiştir.

⁵⁵ Ancak bu Fon farklı bir şekilde ileriki yıllarda hayata geçirilebilecektir. "Nahçıvan Zirve Bildirisi", 2-3 Ekim 2009, http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan_bildirisi/4/56/56/290, (Erişim: 04.08.2014).

⁵⁶ Türk kültür mirasının muhafazası ve desteklenmesi amacıyla Bakü'de özel bir Vakıf kurulmasının önemi teyit edilmiş, öte yandan, Astana'da faaliyet gösteren Türk Akademisi'nin akademik alanda işbirliğinin geliştirilmesi açısından önemi vurgulanmış, Akademi'nin desteğiyle Türkoloji biliminin geliştirilmesini hedefleyen Türk Tarih Müzesi ve Türk Kütüphanesi kurulmasının önemi teyit edilmiş, ayrıca Akademi'nin çalışmalarını desteklemek amacıyla üniversitelerarası bir birlik kurulması kararlaştırılmıştır. "İstanbul Zirve Bildirisi", 16 Eylül 2010, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/01_a_IstanbulBildirisi_16Eylul2010_Turkce_20140418_102924.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

⁵⁷ Bu ülkelerdeki bankacılık sistemindeki yetersizlik, ticari ihtilaflar hususunda tahkim mahkemelerinin bulunmaması, yüksek vergiler, yolsuzluk sorunu, yazılı sözleşmelere sadakatsizlik, bürokratik işlemlerin uzun sürmesi Türk Cumhuriyetlerine yatırım yapmak isteyen Türkiye menşeli firmaların o dönemde karşılaştıkları belli başlı sorunlardır. Söz konusu ülkelerde ekonomik reformların hayata geçirilmesinde

laşabilmesi için gerekli şartlar henüz olgunlaşmamıştır. Nitekim bağımsızlıklarının 20. yılına doğru Türk devletleri jeo-siyasi, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik dönüşümlerinde önemli mesafe kaydetmiş olacaktırlar. Şartların olgunlaşması ile birlikte bölgesel işbirliğinin modaliteleri de kurumsal bir çerçevede belirlenecektir. Bu çerçevede, bölgesel ortak bilincin tesisinde Türk Konseyi önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁸

3. BÖLGESEL BİR ÖRGÜT OLARAK TÜRK KONSEYİ

Türk Konseyi'nin kurucu belgesini teşkil eden Nahçıvan Anlaşması'nın⁵⁹ giriş bölümünde Türk halkları arasındaki tarihi bağlar, ortak dil, kültür ve gelenekler temelinde mevcut kapsamlı işbirliğinin daha da derinleştirilmesine yönelik arzu belirtilmekte, bu kapsamda Zirveler Süreci ruhundan hareket edildiği vurgulanmaktadır. Bu ibare, Zirveler Süreci ve Konsey arasındaki devamlılık bağına göstermektedir. Uluslararası bir kuruluş şekline sahip olduğu 1. maddede belirtilen Konsey'in amaçları ve görevleri, Anlaşma'nın 2. maddesinde kaydedilmektedir.⁶⁰ Geniş bir alanı kapsayan sözkonusu amaçlar, kurumsallaşmış ve yoğunlaştırılmış işbirliği hedefine işaret etmektedir. Bu doğrultuda Konsey'in yapısı bu hedefe hizmet etmek üzere çok boyutlu olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede söz konusu yapı, Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Aksakallar Konseyi,⁶¹ Daimi Sekretarya olarak belirlenmiştir. Çalışma dili üye ülke dilleri ve İngilizce olan Konsey'de üye ülkeler arasında egemen eşitliğe dayalı bir işbirliği süreci yürütülmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla masaya oturan her ülkenin eşit söz sahibi olduğu çok taraflı yeni bir işbirliği mekanizması söz konusudur.

Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Türk Konseyi'nin temel karar alma organıdır. Zirveler Süreci döneminde olduğu gibi zirve bildirimleri senelik toplantıların bitiminde devlet başkanlarınca imzalanmaktadır. Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK), Türk Konseyi'nin gündemindeki faaliyetleriyle ilgili konuları değerlendirmek, Devlet Başkanları Konseyi'nde ele alınacak güncel uluslararası meseleleri belirlemek, sekretaryanın personel yapısını ve mali raporunu onaylamak ve Türk Konseyi adına beyanatta bulunmakla görevlendirilmiştir.⁶² DİBK, her yıl DBK toplantısından önce biraraya gelmekte, ayrıca üye devletlerin mutabakatıyla belirlenen yerde olağanüstü toplantılar da yapabilmektedir. Ayrıca, DİBK'nin olağan toplantılarına

yaşanılan zorluklar, bu sorunların bertaraf edilebilmesini engellemiştir.

⁵⁸ Ahmet Davutoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, *Turkic Republics Since Independence: Towards a Common Future*, Center for Strategic Research (SAM), Vision Papers, No. 5 (Ocak 2013), 3-11.

⁵⁹ Nahçıvan Anlaşması'nın tamamlayıcı anlaşmaları olarak Türkiye ve Sekretarya arasında 2011 tarihinde imzalanan Evsahibi Ülke Anlaşması, 2012 yılında imzalanan üye ülke Dışişleri Bakanlarınca imzalanan Mali Esaslar Anlaşması ve sekretaryanın işleyişini düzenleyen Sekretarya Yönetmeliği bulunmaktadır.

⁶⁰ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf, (Erişim: 04.08.2014).

⁶¹ İşleyişi ilave belgelerle belirlenen ve düzenli olarak toplanan Aksakallar Konseyi ise, daimi olarak faaliyette olan bir danışma kuruludur. Üye Ülke temsilcilerinden oluşan bu yapı Türk kültüründe yer alan Aksakallara danışma geleneğini devam ettirmektedir. Nahçıvan Anlaşması, Madde 9.

⁶² Nahçıvan Anlaşması, Madde 5.

evsahipliği yapan ülke, bir sonraki olağan toplantıya kadar Konsey'in dönem başkanlığını yürütmektedir.⁶³ Üye ülkelerin dışişleri bakanlıkları temsilcilerin oluşan Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK), Sekretarya tarafından hazırlanan taslak belgelerin DİBK'nın tasvibine sunmak ve Devlet Başkanları Konseyi'nin onaylanmasından önce değerlendirmek ve onay vermekle yetkilendirilmiştir.⁶⁴

Sekretarya, Konsey'in görev ve amaçlarının icrasına yardımcı olmak üzere daimi bir yürütme organı olarak kurulmuştur. Sekretarya'nın görevleri arasında DBK, DİBK ve KMK toplantıları ile diğer toplantıların düzenlenmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması, taslak belgelerin hazırlanması, belgelerin tasnifi ve arşivlenmesi, üye devletler ve diğer uluslararası örgütler ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak görev yapmaktadır. Türk Konseyi ile ilgili genel mahiyetli bilgilerin yayımlanması, Konsey'in diğer organları tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi, mali faaliyetlere ilişkin olarak KMK'ya rapor sunulması, sekretarya'nın diğer görevleri arasındadır.⁶⁵ Ayrıca Sekretarya, tarafların tümünün onayıyla anlaşmalar imzalamak, mülk satın almak ve satmak, davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak ve banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek üzere uluslararası hukuksal kişiliğe de sahiptir.⁶⁶ Böylelikle uluslararası hukuk kişiliğinin unsurlarından biri olan Andlaşma yapma yetkisi Sekretarya'ya tanınmaktadır.⁶⁷

Sekretarya, genel sekreter, genel sekreter yardımcıları ve sekretarya görevlilerinden oluşmakta ve genel sekreter tarafından yönetilmektedir. Genel sekreter, DİBK'nın önerisi üzerine, DBK tarafından üye devletlerin isimlerinin İngilizce alfabetik sırasına göre, rotasyon usulüyle üç yıllığına atanmakta ve görev süresi uzatılamamaktadır. Genel sekreterin vatandaşı olduğu ülke hariç, her üye devletin vatandaşları arasından, DBK tarafından üç yıllığına birer genel sekreter yardımcısı atanmakta ve görev süresi uzatılamamaktadır. Sekretarya görevlileri ise üye devletlerin kendi mevzuatları çerçevesinde, kendi vatandaşları arasından atanmaktadır.⁶⁸

⁶³ Nahçıvan Anlaşması, Madde 6 ve Madde 8.

⁶⁴ Nahçıvan Anlaşması, Madde 7.

⁶⁵ Nahçıvan Anlaşması, Madde 10.

⁶⁶ A.g.e.

⁶⁷ Nahçıvan Anlaşması, Madde 4. Bu doğrultuda, 2011 yılında Sekretarya, DİBK'nın ön onayıyla, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekretaryasına Dair Evsahibi Ülke Anlaşması imzalamıştır. Söz konusu anlaşmada da Sekretarya'nın uluslararası tüzel kişiliğe sahip olacağı açıkça düzenlenmiştir. Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cit:9, Sayı: 36 (2013), 53-54.

⁶⁸ Sekretarya'da üye ülkelerden uluslararası memur olarak görevlendirilen diplomatlar bir seferlik yenilenebilir üç senelik kontrat esasına göre, tarafsızlık ilkesi çerçevesinde çalışmaktadırlar. Nahçıvan Anlaşması, Madde 10.

Nahçıvan Anlaşması'nda, TÜRKPA ve TÜRKSOY'dan bahsedilmektedir.⁶⁹ Bu örgütlerin Türk Konseyi'nden önce kurulmuş olması çerçevesinde Nahçıvan Anlaşması'na ilişkilerin niteliği açısından böyle bir ibare konulmuştur. Öte yandan, Almatı Zirvesi'nde kurulan Türk İş Konseyi ve Bışkek Zirvesi'nde imzalanan anlaşmalar ile Bakü'de faaliyete geçecek Türk Kültür ve Miras Vakfı ile Astana'da yerel bir akademi iken uluslararası bir örgüte dönüştürülen Türk Akademisi, Konsey'in ilişkili kurumları arasında yer almaktadır. Böylelikle Konsey, Türk dünyasındaki işbirliğinde çatı kuruluş olarak değerlendirilebilmektedir. Çatı örgütlerde, siyasal işbirliğine ek olarak, başka alanlarda da üye devletler arasında işbirliğinin sıkılaştırılması amacıyla ana örgütün yan örgütleri şeklinde uluslararası örgütler kurulmaktadır.⁷⁰ Dolayısıyla Türk Konseyi, genel amaçlı ve ilişkili olduğu diğer uluslararası örgütlerle de eşgüdüm sağlayan şemsiye bir örgüt niteliğindedir.⁷¹

Konsey özel işbirliği alanları da dahil olmak üzere, uluslararası teşkilatlar ve forumlarla temas ve diyalog tesis edebilmekte ve usul ve esasları Konsey tarafından yönetmelikle belirlenmek üzere, henüz örneği görülmese de, Konsey tarafından devletlere, uluslararası teşkilatlara ve forumlara gözlemcilik statüsü verilebilmektedir.⁷² Diğer pek çok bölgesel ve uluslararası örgütle ilişki durumu Zirveler Süreci ve Türk Konseyi zirveleri bildirilerine de yansımaktadır.

Bu yapı altında 2011 yılı itibarıyla faaliyete geçen daimi Sekreteryaya bünyesinde ekonomi, ulaştırma, gümrükten eğitim, kültür, bilim, diş politika, diaspora ve turizme uzanan pek çok alanda işbirliğini arttırmaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Devlet başkanları tarafından zirve bildirimlerinde dile getirilen talimatlar ile işbirliği ihtiyacı duyulduğu tespit edilen alanlar kapsamında önce ilgili işbirliği alanında çalışma grupları oluşturulmakta, daha sonraki aşamada ilgili bakanlar⁷³ arasında sekreteryanın eşgüdümünde toplantılar düzenlenmektedir. Alınan kararlar ve imzalanan belgeler de devlet başkanlarının onayına sunulmaktadır.

Her sene gerçekleştirilen Türk Konseyi devlet başkanları zirvesinin daha önceki Zirveler Süreci'nden farklı olarak belli bir işbirliği temasıyla düzenlenmesi çalışmaların o alanda yoğunlaştırılarak sonuç alınması amacını gütmektedir. Bu çerçevede, 20-21 Ekim 2011 tarihinde ekonomik işbirliği temalı Almatı Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu seçim, ekonomik işbirliğinin somut ve hızlı kazanımların sağlanabileceği ortak çıkarların birarada bulunduğu bir alan olmasıyla ilintilidir. 22-23 Ağustos 2012 tarihinde eğitim, bilim ve kültür alanında işbirliği temalı Bışkek Zirvesi'nin gerçekleştirilmesiyle işbirliğinin bir ayağı daha sağlamlaştırılmıştır. 15-16 Ağustos 2013 tarihlerinde Gebele'de ulaştırma ve bağlantılılık

⁶⁹ Nahçıvan Anlaşması, Madde 4. TÜRKPA'nın parlamentolar arasındaki işbirliğini geliştirmek üzere faaliyet gösterdiği; bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi, Türk dünyasının ortak değerlerinin tanıtılması ve kitlelere yayılması, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki kültürel bağların derinleştirilmesi amacıyla tarafların TÜRKSOY çerçevesinde işbirliği yaptığı belirtilmektedir.

⁷⁰ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler*, (Bursa: Dora Yayınları, 2012), 28.

⁷¹ Terzioğlu, *Uluslararası Hukuk*, 60.

⁷² Nahçıvan Anlaşması, Madde 15-16.

⁷³ Bu alanda bir bakanlık bulunmuyor ise ilgili kurum başkanları bir araya getirilmektedir.

temasıyla gerçekleştirilen zirve itibarıyla engellerin ve fırsatların birarada olduğu önemli bir alanda daha işbirliği yoğunlaştırılmıştır. Bu kapsamda, Hazar geçişli, çok-modlu ortak entegre ulaştırma projelerine ilişkin çalışmalar başlatılmıştır. Tarihi İpek Yolu üzerinde işbirliğinin canlandırılmasına yönelik diğer bir girişim olarak dördüncü zirve, 5-6 Haziran 2014 tarihlerinde turizm işbirliği temasıyla Bodrum’da gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki zirve, 2015 yılında Kazakistan’ın ev sahipliğinde medya işbirliği temasıyla gerçekleştirilecektir. Her sene gerçekleştirilen zirvelerde de değinildiği gibi, egemen eşitlik kapsamında yürütülen çok boyutlu işbirliğinin temel ilkesi mevcut ilişkileri sonuç odaklı bir şekilde çok taraflı düzeye çıkarmak, ilave işbirliği alanları yaratmak ve bunu yaparken üye ülkelerin halihazırdaki yükümlülüklerine hanel getirmeyecek şekilde hareket etmektir.⁷⁴

4. BÖLGESEL BİR İŞBİRLİĞİ MEKANİZMASI OLARAK TÜRK KONSEYİ

Almatı-Bodrum Zirveleri arasında Türk Konseyi bünyesindeki işbirliği çok boyutlu bir hal almıştır. Bu kapsamda, siyasi işbirliği ivme kazanmış, buna bağlı olarak Türk devletleri arasındaki ilişkilerin gelişimi hızlanmıştır. Bu doğrultuda, senelik resmi toplantılar dışında BM Genel Kurulu marjında New York’ta dışişleri bakanlarınca gayri resmi formatta gerçekleştirilen toplantılar geleneksel bir hal almıştır.⁷⁵ Dönem başkanlığı müessesesi güçlendirilerek üye ülkeler arasında eşgüdüm attırılmaya çalışılmıştır.⁷⁶ 2013 yılı itibarıyla üye ülkeler arasında bakan yardımcılarını düzeyinde düzenli güvenlik istişareleri başlatılmıştır. Siyasi işbirliği alanında kaydedilen ivme uluslararası örgütlerde ortak hareket etme refleksinin geliştirilmesi çerçevesinde de vücut bulmaktadır. Üye ülkeler BM’de daha fazla ortak istikamette ve eşgüdümlü bir şekilde oy kullanmaktadır.⁷⁷ BM Güvenlik Konseyi’nde her sene bir Türk devletinin yer almasına yönelik irade mevcuttur. Bu çerçevede, üye ülkelerin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği adaylıkları karşılıklı olarak desteklenmektedir. Gerektiği hallerde, Türk Konseyi ve ilgili uluslararası örgütlerin toplantıları çerçevesinde üye ülke dışişleri bakanlarınca ortak açıklama yapılması uygulaması, Türk Konseyi bünyesinde geliştirilen siyasi işbirliğinin yansımasıdır. 26 Nisan 2013 tarihli Afganistan için İstanbul Süreci Üçüncü Bakanlar Toplantısı’nda açıklanan “Afganistan Hakkında Ortak Tutum”, Türk Konseyi 3. Zirvesi marjındaki Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında üzerinde mutabık kalınan “Mısır’da meydana gelen olaylara ilişkin Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi’nin Ortak Bildirisi” ve Türk Konseyi’nin dönem başkanı Ukrayna’nın davetlisi olarak iştirak ettiği Aralık 2013 tarihinde gerçekleştirilen AGİT Bakanlar Konseyi 20. Toplantısı’nda yayınlanan “AGİT ile İlişkiler

⁷⁴ Halil Akıncı, “Türk Konseyi Hakkında Analiz”, *Hazar World*, Sayı: 10 (Eylül 2013), 42.

⁷⁵ Bu çerçevede, 2011, 2012 ve 2013 Eylül ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısı marjında New York’ta ve 2013 Şubat ayında 12. İslam Zirvesi Konferansı marjında Kahire’de gayri resmi Dışişleri Bakanları toplantıları düzenlenmiştir.

⁷⁶ Dönem Başkanlığı, Bodrum Zirvesi itibarıyla bir sonraki Zirve’ye kadar Türkiye tarafından yürütülmektedir.

⁷⁷ Muhittin Kaplan, Abdullah Yuvacı ve Shatlyk Amanov, “One Nation, Many Voices? External Cohesion of the Turkic Council States in the United Nations General Assembly, 1993-2011”, *BİLİG Yayınları*, (Yayıma hazırlık aşamasında).

Hakkında Ortak Açıklama” bu yansımanın somut örnekleridir. Dışişleri bakanlıkları arasında Türk Konseyi 3. Zirvesi’nde imzalanan İşbirliği Protokolü’nün ilgili maddeleri uyarınca, Genç Diplomatlar Ortak Eğitim Programı da Türk Konseyi’nin gündemine alınmıştır. Bu çerçevede, başlıca amacı üye ülkelerin diplomatlarını kaynaştırmak olan Türk Konseyi Genç Diplomatlar Birinci Ortak Eğitim Programı 2014 Nisan ayında Türkiye’de düzenlenmiştir.⁷⁸

Türk dilli diasporaların sayıca hacimli olmalarına karşın nüfuzlarının sayılarıyla orantılı olmadığı, sözkonusu diasporaların güçlerini birleştirilebildikleri ölçüde seslerini daha fazla duyurabilecekleri çeşitli vesilelerle Genel Sekreter Halil Akıncı tarafından vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, Türk devletleri diasporaları arasında işbirliği süreci de başlatılmıştır.⁷⁹ Haziran 2013’de Bakü’de gerçekleştirilen Türk Konseyi Birinci Diaspora Forumu’na, 600’e yakın diaspora temsilcisi katılmıştır. Bugüne kadar yapılan Diasporadan Sorumlu Bakanlar ve Kurum Başkanları ile Temas Grubu toplantılarında Türkdildeş Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi, Yıllık Ortak Eylem Planı ve Diaspora Bölgesel Merkezler Yönetmeliği kabul edilmiştir. İlk aşamada ABD, Almanya ve Fransa’da Türk Diasporaları Bölgesel Merkezleri kurulması öngörülmektedir. Ayrıca siyasi işbirliği kapsamında Türk Konseyi, üye ülkelerde düzenlenen seçimlerde uluslararası seçim gözlem misyonu faaliyeti gerçekleştirmektedir.⁸⁰ 2011 tarihinde Almatı’da gerçekleştirilen Türk Konseyi Birinci Zirvesi’nden bu yana Aksakallar Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi gibi Türk Konseyi’nin organları toplantıları da düzenli olarak yapılmaktadır.⁸¹

Türk Konseyi, üye ülkelerin birbirleriyle ve dünya ile olan ekonomik entegrasyonu üzerine Almatı Zirvesi’nde başlattığı işbirliğini sürdürmektedir. Özel sektör ve kamu sektörü birlikteliğine önem verilen bu alanda Konsey bünyesinde yatırım ortamının iyileştirilmesi, ekonominin çeşitlendirilmesi ve ekonomik ilişkilerin temeli olarak girişimcilik isimli çalışma grupları tesis edilmiş ve ekonomi bakanları düzenli olarak biraraya gelmiştir.⁸² Ayrıca Türk Konseyi Yatırım Ajansları arasında bir mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Karşılıklı yatırımların artırılması ve üye ülkelerin özel sektörleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Türk Konseyi bünyesinde bir Ortak Yatırım Portalı hayata geçirilmiştir. Almatı Zirvesi’nde kurulma kararı alınan, Türk İş Konseyi⁸³ özel ve kamu sektörleri arasındaki işbirliğinin ayağını oluşturmaktadır. Türk İş Konseyi toplantılarıyla

⁷⁸ Eğitim süresince katılımcılara çeşitli alanlarda uzman akademisyenler tarafından dersler verilmiş, Türk lehçeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları üzerine kısa bir kurs hazırlanmış, ortak kültürel ve tarihi mirasın izleri Anadolu ziyareti kapsamında birlikte incelenmiştir. Bir sonraki programın Azerbaycan’da gerçekleştirilmesi kararı Bodrum Zirve Bildirisi’ne yansıtılmıştır.

⁷⁹ Bu konuda ikisi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları düzeyinde; ikisi Çalışma Grubu düzeyinde dört toplantı gerçekleştirilmiştir.

⁸⁰ Bu çerçevede, Türk Konseyi ortak gözlemci heyetleri 2011 yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde; 2012 yılında Kazakistan Parlamento seçimlerinde; 2013 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçimlerinde ve 2014 yılında Türkiye’de Cumhurbaşkanı seçimlerinde Üye Ülke temsilcilerinden ve Sekretarya görevlilerinden oluşturulan bir heyet gözlemcilik faaliyeti gerçekleştirmiştir.

⁸¹ Kıdemli Memurlar 2014 Eylül ayına kadar 13 kez, Aksakallar Konseyi ise 6 kez toplanmıştır.

⁸² Bu çerçevede, dört senelik süre zarfında Ekonomi Bakanları dört kez ve Çalışma Grupları ise beş kez toplanmıştır.

⁸³ Türk İş Konseyi’nin Kuruluşu, http://www.turkkon.org/tr-TR/turk_is_konseyi_kurulmasi/3/43/43/44, (Erişim: 05.08.2014).

birlikte özel şirketlerin iştirak ettiği iş forumları da düzenlenmektedir.⁸⁴ Üye ülkelerde faaliyet gösteren diğer üye ülke yatırımcılarına verilmesi planlanan Türk İş Dünyası Ödülleri'nün hazırlıkları ve üye ülkelerin serbest sanayi bölgeleri ve istatistik kurumları arasında mutabakat zaptlarının müzakereleri devam etmektedir. Öte yandan, Türk Konseyi aracılığıyla Kazakistan'ın ATAMAKEN adlı özel sektör kuruluşunun üyelik sisteminin ve yapısının, TOBB örneğine göre yeniden yapılandırılması bölgesel işbirliğinin üye ülkeler üzerindeki somut yansımaları arasında yer almaktadır. Ayrıca, Bodrum Zirvesi'nde alınan Türk Konseyi bünyesinde ortak bir yatırım fonu kurulması kararı ile ekonomik alanda işbirliğinin boyutları genişletilmiştir.

Gebele Zirvesi'nin konusunun ulaştırma ve bağlantılılık olmasıyla gümrük ve ulaştırma işbirliği alanındaki çalışmalar hız kazanmıştır. Bu konuda çalışma grubu ve bakanlar düzeyinde toplantılar devam etmektedir. Söz konusu işbirliği çerçevesinde, üye ülkeler arasında işbirliğinin derinleştirilmesi ve hacmi her geçen gün artan Doğu-Batı ticareti kapsamında Hazar geçişli çok-modlu taşımacılığın tercih edilecek bir ulaştırma güzergahı haline dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Ulaştırma alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi kapsamında Temmuz 2013 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilen Ulaştırma Bakanları Birinci Toplantısı'nda, Ortak İşbirliği Protokolü ile Bakü, Aktau ve Samsun limanları arasında Kardeş Liman ilişkisi tesis eden bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Hazar Denizi'nde Bakü ve Aktau limanları arasındaki seferlerin düzenli ve öngörülebilir bir hale getirilmesi amacıyla bahsekonu liman otoriteleri arasında sekretarya öncülüğünde başlatılan görüşmeler devam etmektedir.⁸⁵ Samsun, Aktau ve Bakü limanları arasında işbirliği yapılırken Türkmenistan'ın Türkmenbaşı limanını kapsayacak şekilde genişletilmesi Gebele ve Bodrum Zirveleri'nde Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından üzerinde durulan bir konu olmuştur.⁸⁶

Ayrıca bakan yardımcıları düzeyinde kurulan Ulaştırma Koordinasyon Kurulu üye ülkeler arasında faaliyet gösteren taşıyıcı firmaların sahada karşılaşılabilecekleri sorunlara pratik çözümler bulmak üzere bir iletişim hattının kurulması üzerinde çalışmaktadır. Mayıs 2014 tarihinde Astana'da gerçekleştirilen Ulaştırma Bakanları İkinci Toplantısı'nda alınan karar doğrultusunda kombine taşımacılık konusunda çok taraflı bir anlaşmanın metni üzerinde müzakereler devam etmektedir.

⁸⁴ Almatı-Bodrum Zirveleri arasında Üye Ülke Özel Sektör Çatı Kuruluşu Başkanlarının temsil edildiği Türk İş Konseyi 2 kez biraraya gelmiştir. 2014 Şubat ayında İstanbul'daki TOBB Binası'nda gerçekleşen 2. İş Forumu'nda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'den petrol dışı sektörlerin temsilcisi 100'ü aşkın işadammın katılımıyla İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

⁸⁵ Kardeş liman ilişkisi kapsamında, Samsun limanının evsahipliğinde Nisan 2014 tarihinde gerçekleştirilen ilk toplantıda, artan Doğu-Batı ticareti çerçevesinde Kardeş Limanlar üzerinden geçecek yük miktarının artırılması hususunda görüş alışverişinde bulunulmuştur. Bir sonraki toplantı Azerbaycan'ın Alyat Limanı'nın açılışı vesilesiyle Bakü'de olacaktır.

⁸⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türk Konseyi Gebele ve Bodrum Zirvelerine Hitapları", 16 Ağustos 2013, Gebele ve 5 Haziran 2014, Bodrum, <http://www.tccb.gov.tr/konusmalar/371/86790/turk-konseyi-ucuncu-zirve-toplantisinde-yaptiklari-konusma.html>; <http://www.tccb.gov.tr/konusmalar/371/90208/turk-konseyi-dorduncu-zirve-toplantisinde-yaptiklari-konusma.html>.(Erişim: 04.08.2014).

Gümrük işbirliği kapsamında, tüm üye ülkelerin gümrük kapılarının ve mevzuatının uluslararası standartlara göre düzenlenmesi için çalışılmaktadır. Gümrük işlemlerinin ticareti engelleyici değil kolaylaştırıcı olması adına teknik görüşmeler ve gümrük kapılarına inceleme ziyaretleri devam etmektedir. Aynı zamanda üye ülkelerin, Kazakistan’ın İpek Rüzgârı ve Türkiye’nin Kervansaray Projesi gibi tarihi İpek Yolu’nun ihyası kapsamında yürürlüğe koydukları ulusal projelerine uyumlaştırılması ve desteklenmesi Konsey’in çalışmaları arasında yer almaktadır. Türk Konseyi ile Dünya Gümrük Örgütü arasında bir Mutabakat Muhtırası imzalanması çalışmaları da sürdürülmektedir.⁸⁷

BTK ve Marmaray Demir Yolları ile bağlanan, Hazar geçişi çok-modlu entegre taşımacılığın geliştirilmesiyle birlikte üye ülkelerin küresel transit ticaretin merkezi haline dönüşeceği devlet başkanlarınca Gebele Zirve Bildirisi’nde kaydedilmiştir.⁸⁸ Nitekim örneğin Çin’in batısında üretilen bir malın deniz yoluyla Batı Avrupa’ya ulaştırılması için Süveyş Kanalı’ndan geçişle 45 gün gibi bir sürede 20 bin kilometrelik mesafe katedilmektedir. Ancak, aynı mal, Hazar geçişi ulaştırma koridorunun tercih edilmesiyle birlikte 8500 kilometrelik bir yolculuğun ardından aynı noktaya 10-12 gün içerisinde varabilmektedir.⁸⁹ Ayrıca Türkiye’den Orta Asya’ya gitmek üzere çıkan bir kamyonun saatteki hızı ortalama 17 km iken ve bu hızın gümrük kapılarındaki geçişlerin hızlandırılmasıyla 30 km’ye çıkartılması için gerekli zeminin oluşturulması Türk Konseyi’nin gündemindedir. Böylelikle tarihi İpek Yolu’nun ticari açıdan canlandırılmasına da hizmet edilecektir.

Bodrum Zirve Bildirisi’nde⁹⁰ kayda geçtiği üzere, turizm, tarihi İpek Yolu’nun üzerinde yer alan üye ülkeler arasında turistik ziyaretlerin arttırılacağı ve İpek Yolu’nun bir turizm markası olarak üçüncü ülkelere tanıtılacağı bir işbirliği konusudur. Söz konusu işbirliği ile doğa, inanç, kültür, yemek gibi turizmin birçok alt dalı açısından zengin olan bu bölgenin potansiyelinin açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Zirveden önce Nisan ayında gerçekleştirilen Turizm Bakanları Birinci Toplantısı’nda⁹¹ bu konudaki mevcut ortak anlayışın çerçevesini çizen Ortak Turizm İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Türk Konseyi-Modern İpek Yolu isimli ortak bir tur paketinin oluşturulması için Kazakistan’ın öncülüğünde bir görev gücü kurulması kararı bu toplantıda verilmiştir.⁹² Sürecin işleyişinde kamu ile özel sektör arasında işbirliği gerçekleştirilmesinin yanısıra bölgesel ve ulusla-

⁸⁷ 2014 yılında Kazakistan’ın Çimkent şehrinde gerçekleştirilen Türk Konseyi Gümrük İşbirliği Çalışma Grubu 4. Türk Keneşi Gümrük İdareleri Başkanları 3. Toplantısı gerçekleştirilmiştir.

⁸⁸ “Gebele Zirve Bildirisi”, 16 Ağustos 2014, http://www.turkkon.org/tr-TR/turk_kenesi_ucuncu_zirvesi_basin_duy_urusu/3/54/112, (Erişim:04.08.2014)

⁸⁹ S. Frederick Starr, Der., *The New Silk Roads Transport and Trade in Greater Central Asia*, (Upsala:Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies, 2007),5-6; Ömercan Kulaklıkaya, *Modern İpek Yolu: Orta Asya’nın Küresel Ekonomiye Açılan Kapısı*, TEPAV Değerlendirme Notu, (Şubat 2013), 3-7.

⁹⁰ “Bodrum Bildirisi”, 5 Haziran 2014, http://www.turkkon.org/tr-TR/turk_konseyi_dorduncu_zirvesi_bodrum%60da_gerceklestirildi/3/54/54/633, (Erişim:05.08.2014).

⁹¹ Turizm Çalışma Grubu, 2013 Aralık ve 2014 Nisan aylarında toplantılar gerçekleştirmişlerdir.

⁹² Görev gücü, 2015 yılında Üye Ülkelere yapacağı inceleme ziyaretlerinin ardından ortak tur paketinin güzergahı belirlenecektir.

rarası uzman kuruluşlarla eşgüdüm içinde olunması planlanmaktadır.⁹³ Bununla birlikte turizm sahasında özel sektör düzeyinde de işbirliğini sağlamak amacıyla, Bodrum Zirvesi Bildirisi'ne de yansıdığı üzere Türk Konseyi bünyesinde üye ülkelerin turizmle ilgili özel sektör çatı kuruluşlarının temsil edileceği ortak bir yapı kurulması kararlaştırılmıştır. Öte yandan, hizmet sektöründe tecrübesi olan Türkiye, bir Türk Konseyi etkinliği olarak diğer üye ülkeler için eğitimler düzenlenmeye başlamıştır. Ayrıca, 2014 Nisan ayında Azerbaycan'da gerçekleştirilen Türk Konseyi Ortak Fotoğraf Sergisi ile bilgilendirme turuna diğer üye ülkelerde de devam edilecektir. BM Dünya Turizm Örgütü ile işbirliğinin geliştirilmesi bu alanda yürütülecek çalışmalar arasında yer almaktadır.⁹⁴

Eğitim, bilim ve kültür konularında işbirliğinde de son dört senede hızlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu tema ile gerçekleştirilen Bıшкеk Zirvesi'nden hemen önce kültür bakanları ve eğitim bakanları toplantıları gerçekleştirilmiştir. 2013 Kasım ayındaki Eğitim Bakanları İkinci Toplantısı'nda kararlaştırıldığı üzere, üye ülke dillerinin seçmeli ders/kurs olarak sunulması ile üye ülkeler arasında orta öğretim/lise düzeyinde kısa süreli karşılıklı öğrenci ziyaretlerinin başlatılması, mesleki ve teknik eğitim alanında işbirliği, Türkoloji alanında çalışan lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin akademik çalışmalarının teşviki için özel burslar da dahil çeşitli imkânların sağlanması ve eğitim kurumları ile kültür merkezlerinin karşılıklı olarak desteklenmesi konuları gündemdedir. Türk Akademisi tarafından hazırlanacak Ortak Tarih Kitabı'nın taslak içeriği bu toplantıda onaylanmıştır. Öte yandan, üye ülkeler arasında ortak terminoloji geliştirilmesi çalışmalarını yürütmek üzere Konsey bünyesinde Ortak Terminoloji Kurulu kurulmuştur. Komite, ortak terminoloji geliştirme çalışmalarında izlenecek yöntemleri, Türk lehçeleri karşılaştırmalı sözlüğü de dahil olmak üzere farklı uzmanlık alanlarında sözlüklerin hazırlanması konuları ile ortak terminoloji ve alfabe doğrultusunda atılacak adımları ele almıştır. Bazı ortak terimlerin kabul edildiği kurul toplantısında, Türk Konseyi yazışmalarında kullanılmak üzere bilimsel amaçlarla kullanılacak ortak Latin alfabesini destekleme kararı alınmıştır.⁹⁵

Üye ülkelerin yükseköğretim kurumları arasında işbirliğinin arttırılması amacıyla, Zirveler Süreci son toplantısında da kurulması tavsiye edilen Türk Üniversiteler Birliği, dört üye ülkede faaliyet eden 15 üniversiteden müteşekkil bir şekilde Konsey bünyesinde kurulmuştur.⁹⁶ Türkiye'den Yükseköğretim Kurulu başkanının da iştirak ettiği Türk Konseyi Eğitim Bakanları İkinci Toplantısı'nda imzalanan bir karar ile Türk Üniversiteler Birliği ve Yükseköğretim Alanı Oluşturma Yönergesi onaylanmıştır. Öğrenci ve öğretim görevlileri arasında değişim programlarının hayata geçirilmesinin hedeflendiği söz konusu sürecin adı Orhun Süreci olarak

⁹³ Ortak tur paketi tanıtımına ilişkin olarak ortak bir tur rehberi hazırlanması hususunda da mutabakat sağlanmıştır.

⁹⁴ "Bodrum Zirve Bildirisi", 4-5 Haziran 2014, www.turkkon.org.tr, (Erişim: 04.08.2014).

⁹⁵ Kurul'un ilk toplantısı Kasım 2012'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu terimler arasında helikopter için dikuçak, konsey yerine keneş ifadeleri yer almaktadır.

⁹⁶ Birlik üyesi üniversitelerin rektör/rektör yardımcılarının katılımıyla 2013 Mart ayında İstanbul'da, 2013 Mayıs ayında Bıшкеk'te, 2013 Kasım ayında Eskişehir'de ve 2014 Mart ayında İzmir'de dört toplantı düzenlenmiştir.

belirlenmiştir.⁹⁷ Ayrıca, yine zirve bildirimlerinde yer alan Türk dünyasıyla ilgili ortak bilimsel araştırmalara finansal katkı sağlamak üzere hayata geçirilmesi planlanan Türk Bilimsel Araştırma Fonu üzerine çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, Zirveler Süreci’nde de üzerinde sıklıkla durulan yükseköğretimde işbirliği konusu Türk Konseyi tarafından özenle yürütülmektedir. Bu konuda Türk Akademisi ile yakın bir çalışma sözkonusudur.

Bodrum Zirve Bildirisi’nde de yer aldığı üzere Türk dünyasından üniversitelerin katılımıyla Birinci Türk Üniversite Oyunlarının düzenlenmesi için çalışmalar devam etmektedir. Modern sporların yanısıra geleneksel branşların da yer alacağı oyunların 2015 yılında Türkiye’de düzenlenmesi öngörülmektedir. Öte yandan, Sekreteryası’nın önerisi ve desteğiyle, geleneksel Türk oyunlarının dünyaya tanıtımını hedefleyen Dünya Türk Göçebe Oyunları, benzer sporlara sahip bölge ülkelerden sporcuların katılımıyla Kırgızistan’ın ev sahipliğinde 2014 yılının Eylül ayında Issık Göl’de düzenlenecektir. TRT Avaz tarafından canlı yayınlanacak bu oyunlarla beraber, 1992 yılından beri üzerinde önemle durulan Türk kültürel değerlerinin tanıtılmasının eksik bir ayağı da tamamlanmış olacaktır.

Türk Konseyi, ortak eğitim televizyonu kanalı kurulması hususunda da işbirliği süreci yürütmektedir.⁹⁸ Devlet başkanları, Bodrum Zirvesi’nde Ortak Eğitim Televizyonu’nun kurulması amacıyla yürütülen çalışmaların devam ettirilmesi talimatını vermişlerdir. Bununla birlikte Bodrum zirve toplantısı sırasında yayınlarının bir kısmını eğitime hasredecek, BDT bünyesinde ortak haber kanalı olarak faaliyet gösteren MIR’ı örnek alan bir ortak haber televizyonu kurulması fikri ağırlık kazanmıştır. Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev’in teklifi üzerine Kazakistan’ın ev sahipliğinde 2015 yılında gerçekleştirilecek zirvenin konusu medya alanında işbirliği olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda çalışmalar sekreteryası tarafından başlatılmıştır.

Türk Konseyi üye ülkeleri arasında işbirliğinin yanısıra, diğer bölgesel ve küresel örgütlerle de yakın temas halindedir. Bu çerçevede, Türk Konseyi’nin halihazırda İİT, EİT, AGİT, KEİ, AİGK ve BM ile ilişkileri bulunmaktadır. Türk Konseyi, Ekim 2012 tarihi itibarıyla EİT nezdinde gözlemci statüsü elde etmiştir. Bu çerçevede, Türk Konseyi Sekreteryası EİT’nin ilgili toplantılarına gözlemci olarak katılım sağlamaktadır. Yakın bir zamanda iki örgüt arasına bir işbirliği protokolü imzalanması gündemdedir. AGİT ile mevcut işbirliği kapsamında, Türk Konseyi Sekreteryası davet üzerine AGİT Dışişleri Bakanları Konseyi ve ilgili diğer toplantılara iştirak etmektedir. Son olarak, 2013 Aralık ayında Viyana’da gerçekleştirilen AGİT Dışişleri Bakanları Konseyi 20. Toplantısı’na, dönem başkanı

⁹⁷ Birliğin Genel Kurulu 2014 Ekim ayında Birliğin dönem başkanı Atatürk Üniversitesi’nin ev sahipliğinde Erzurum’da gerçekleştirilecektir. Türk Öğrenci Konseyi’nin kurulması ve Kalite Güvence Kurulu’nun ihdasına yönelik çalışmaların başlatılması Birliğin gündeminde yer alan konular arasındadır.

⁹⁸ Bu kapsamda ilk toplantı Üye Ülkelerin ulusal kanal temsilcinin katılımıyla Şubat 2014’te İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, üye ülke ulusal kanal yöneticileri ile birlikte Eğitim Bakanlıkları ulusal temsilcileri iştirak etmiştir. Ortak Türk tarihi eğitiminin televizyon aracılığıyla yaygınlaştırılması çalışması kapsamında, Türk tarihindeki kahramanları tanıtan animasyonların hazırlanması ve bunların üye ülkelerin mevcut eğitim kanallarında yayınlanması toplantıda alınan kararlar arasındadır.

Ukrayna'nın daveti üzerine katılım sağlanmıştır. Bununla birlikte 2013 Aralık ayında Viyana'da düzenlenen Daimi Konsey Toplantısı'na Türk Konseyi genel sekreteri tarafından üçüncü kez hitap edilmiş ve bu çerçevede başta AGİT genel sekreteri ile olmak üzere çok sayıda ikili görüşme gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, Türk Konseyi'nin kuruluşuna dair Nahçıvan Anlaşması, BM tarafından 24 Eylül 2012 tarihinde tescil edilmiştir. BM nezdinde yapılan gözlemci üyelik başvurusuna ilişkin olarak 66. Genel Kurul'da başlayan müzakere süreci devam etmektedir. İlâveten, Türk Konseyi, İİT nezdinde gözlemcilik statüsü elde etmek üzere 27 Aralık 2012 tarihinde resmi başvuruda bulunmuştur. Zirve bildirilerinde yer aldığı üzere üye ülkelerde gerçekleştirilen ilgili bölgesel ve uluslararası toplantılara Sekreteryaya davet edilmekte, böylelikle bölgesel bir işbirliği mekanizması olarak diğer benzer bölgesel ve uluslararası girişimleri yakından takip etmektedir.

İki diğer Türk devleti olan Türkmenistan ve Özbekistan, Türk Konseyi mekanizması içerisinde üye ülke olarak henüz yer almamaktadır. Ancak Türk dünyası Mervsiz, Buharasız, Semerkandsız düşünemeyeceğinden, söz konusu iki devlet zamanlaması onlara ait olmak koşuluyla Konsey'e tam üye olarak beklenmektedir.⁹⁹ Bu doğrultuda, sekreteryaya binasının bahçesinde duran iki boş bayrak direğinin Türkmenistan ve Özbekistan bayraklarıyla doldurulması temenni edilmektedir.¹⁰⁰ Üye olana kadar bu ülkelerin temsilcilerinin Türk Konseyi'nin teknik toplantılarına katılımlarının bölgesel işbirliğinin derinleştirilmesi açısından faydalı olacağı Türk Konseyi toplantılarında alınan kararlar arasında bulunmaktadır.

Türk Konseyi'nin kurulması ile 1992 yılında Türk dünyasında başlatılan işbirliği süreci çok boyutlu bir işbirliği mekanizması haline dönüşmüştür. Bu çerçevede üye ülkelerin bölgesel işbirliğine önem vermeleri yönünde gerekli şartların oluşması, bu yönde daimi sekreteryaya formatında işlevsel bir yapının tesis edilmesi, üye ülkeler arasında egemen eşitliğe saygı duyulması ve işbirliğinin üye ülkeler arasında mevcut ortak iradeyle yürütülmesi söz konusu dönüşüme etki eden önemli unsurlardır. Zira Zirveler Süreci'nde hedeflenen ancak hayata geçirilemeyen pek çok işbirliği projesi, kapsayıcı bir yaklaşım ve sekreteryanın iş takibi aracılığıyla kısa sürede hayata geçirilmiş, bununla birlikte devlet başkanlarının talimatları geciktirilmeksizin fiiliyata dökülmüştür. Bu yönde koordinasyon sağlamak üzere yetkili bir daimi sekreteryanın bulunması, işbirliğinin üyeler arasında düzenli olarak pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu vesileyle işbirliği, anlayış olarak üye ülkelerde kemikleşmekte ve farklı işbirliği süreçlerinde de fayda sağlayacak bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan işbirliği kültürü, sadece Türk Konseyi üye ülkeleri arasında değil, bölgesel ve küresel düzeylerde olumlu etkiler bırakmaktadır.

SONUÇ

Türk Konseyi, Türk devletlerini gönüllü olarak bir araya getiren ilk kuruluşur.¹⁰¹ Bölgesel işbirliği açısından Konsey kurulduğundan beri önemli bir mesafe kay-

⁹⁹ Halil Akıncı, *Açılış Konuşmaları*, 26.

¹⁰⁰ A.g.e.

¹⁰¹ A.g.e.

dedilmiştir. Konsey, yeni bölgeselcilik kapsamında yer alan çok boyutlu ve kapsamlı işbirliğinin Avrasya'daki en son örneklerinden biridir. 20 yılı aşkın işbirliği geçmişleri ile Türk Konseyi üye ülkelerinin liderleri, çeşitli vesilelerle işbirliği konusundaki kararlılıklarını sergilemişlerdir. Bodrum Zirvesi sırasında DİBK'ya hitabında Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bu kararlılığın gücünü “ortak dil, din, tarih, kültür ve müşterek değerler”den aldığını vurgulamıştır.¹⁰² Öte yandan, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, zirveye hitabında “söz konusu işbirliğinin Türk halklarının refahına ve bölgenin istikrarına daha fazla katkı yapabileceğini” belirterek Türk Konseyi'nin bölgesel ve küresel işbirliğine olumlu etkilerine dikkat çekmiştir.¹⁰³

Bu bağlamda Türk Konseyi'nin sekreteryaya eş güdümündeki faaliyetleri, bu faaliyetleri gerçekleştirmek üzere kurulan çalışma grupları, her işbirliği alanında yapılan bakanlar toplantıları, bu toplantılarda alınan kararların belgeye dökülmesi ve ivedilikle uygulanması Zirveler Süreci'nde başlatılan bölgesel işbirliği sürecinin derinleştirilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede, Türk devletleri arasındaki işbirliği süreci, Türk Konseyi'nin kurulmasıyla bölgesel bir işbirliği mekanizması haline dönüşmüştür. Yaklaşık 20 yıllık söz konusu işbirliği, pragmatik araçlarla donatılması sayesinde son dört yılda hızlı bir şekilde meyvelerini vermeye başlamıştır. Bu kapsamda, SSCB henüz dağılmadan Türk devletleri ile Tacikistan'ı ziyaret eden heyette yer alan Büyükelçi Halil Akıncı'nın kuruluş aşamasında üye ülke devlet başkanlarınca böyle bir mekanizmanın başına genel sekreter olarak getirilmesi bir tesadüften ibaret değildir. Zirveler Süreci çalışmalarını hazırlayan kişilerden birinin Konsey'in kurucu genel sekreteri olarak atanması, o süreçte neyin neden yapılmadığının hatırlanıp, o dönemki işbirliği çerçevesine sadık kalınarak hangi adımların nasıl atılması gerektiğine ışık tutmuştur. Bodrum Zirvesi'nde TÜRKPA'nın eski Genel Sekreteri Ramil Hasanov'un Türk Konseyi Genel Sekreteri ve Türk Konseyi Genel Sekreter Yardımcısı Darhan Hidirali'nin Türk Akademisi Başkanı olarak devlet başkanlarınca atanmaları Türk dünyasında işbirliği açısından mevcut sinerjinin devamlılığına işaret etmektedir.

Bölgesel bir işbirliğinin başlatılması kadar sürdürülmesi de maharet gerektirmektedir. Bir işbirliği sürecinin başarısı ortak çıkarlar uğruna elde edilen ve halklar nezdinde de etkileri hissedilecek somut kazanımlara bağlı bulunmaktadır. İşbirliği mekanizması içerisinde yer alan ülkelerde, alt ve üst yapılar ile devlet kurumlarının yapıları ve mevzuatları birbiriyle uyumlaştırıldığı sürece işbirliğinin etkinliği artırılabilir. Bu çerçevede, örneğin ulaştırma alanında Türk Konseyi üye ülkeleri arasında gümrük mevzuatlarının uyumlaştırılması ve uluslararası standartların uygulanması önem arz etmektedir. Ulaştırma konusunda çok-modlu entegre taşımacılığın daha etkin olarak hayata geçirilmesi hususunda coğrafi açı-

¹⁰² “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bodrum Zirvesi Dışişleri Bakanları Konseyine Hitabı”, 4 Haziran 2014, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu-nun-turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-iv_-zirvesi-kapsaminda-gerceklestirilen.tr.mfa, (Erişim:04.08.2014).

¹⁰³ “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türk Konseyi Bodrum Zirvesi'ne Hitabı”, 5 Haziran 2014, *Bodrum*, <http://www.tcgb.gov.tr/haberler/170/90210/turk-konseyi-iv-zirvesi-bodrumda-basladi.html>, (Erişim: 04.08.2014).

dan engellerin bulunduğu Avrasya'da demiryolu taşımacılığının geliştirilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. SSCB'den miras kalan ray sistemine sahip olan Türk devletleri ile Avrupa normlarında bir ray sisteminin bulunduğu Türkiye'de aynı ray sistemi ve tabii olduğu aynı demiryolu rejiminin kullanılmaya başlanması teknik açıdan çok zor olmayan, ancak ileriye dönük bu alanda işbirliğini önemli ölçüde arttıracak bir husustur. Ekonomik alanda üye ülkeler arasında ticaretin ve karşılıklı yatırımların artırılması, bu konuda fiziki olmayan engellerin kaldırılması hem üye ülkelerin hem de bölgenin ekonomik potansiyelini geliştirebilecek bir unsurdur. Öte yandan, üye ülkelerin üzerinde yer alan tarihi İpek Yolu'nun canlandırılarak bir turizm markası haline dönüştürülmesi bölgesel kalkınma ve tanıtımın pekiştirilmesine gözle görülebilir bir katkıda bulunacaktır. Eğitim ve kültür alanında mevcut işbirliğinin derinleştirilmesi ise Türk halklarının birbirlerinin lehçelerini daha iyi anlamalarını ve ortak kazanımlarının daha çok farkında olmalarını sağlayacaktır. Nitekim Türkiye'nin 1992 yılında yürüttüğü Büyük Öğrenci Projesi'nin faydaları hala görülmektedir. Türkiye'de yüksek eğitim almış o dönemim öğrencileri, bugün ülkelerinin lider kadrolarında yer almakta ve bu sayede işbirliği kişisel dostluklarla perçinlenmektedir.

Zirveler Süreci'nden itibaren imzalanan zirve bildirimlerinde yer aldığı üzere Türk devletleri arasındaki işbirliği, diğer benzer bölgesel ve küresel işbirliği süreçleri ile işbirliği ve eşgüdüm içerisinde ilerletilmektedir. Türk Konseyi, eğitimden turizme, kültürden ulaşırmaya, ekonomiden dış politikaya sürdürmekte olduğu işbirliği projeleriyle sadece üye ülkeleri arasında etkileşimin derinleştirilmesi üzerine çalışmamakta, aynı zamanda bölgesel ve küresel ölçekte Avrasya'da işbirliği kültürünün geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, sürdürülen bölgesel işbirliğinin küresel ölçekte olumlu etkileri şimdiden hissedilmektedir. Bu çerçevede, Türk Konseyi, kısa sürede faaliyetleriyle Avrasya'da işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Ortak bölgesel çıkarılara yönelik önümüzdeki dönemde Türk Konseyi'nin geliştireceği projelerin niteliği, bu rolün geleceğine ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA:

Akıncı, Halil. "Türk Konseyi Hakkında Analiz", *Hazar World*, Sayı:10 (Eylül 2013): 41-42.

Akıncı, Halil. "Açılış Konuşmaları", İçinde *Dünya Türk Forumu: Türk Konseyi, Türk Diasporası ve Sosyoekonomik İşbirliği*, Der. Almagül İsina, İstanbul: Tasam Yayınları, 2012.

Ateş Davut. *Uluslararası Örgütler*, Bursa: Dora Yayınları, 2012.

Aydın, Mustafa. "Türkiye'nin Orta Asya Politikaları", İçinde *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Der. Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

Bilgin, Mert. "Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel İlişkileri", içinde *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi, İstanbul: Der Yayınları, 2012.

Davutoğlu, Ahmet. *Turkic Republics Since Independence: Towards a Common Future*, Center for Strategic Research (SAM), Vision Papers, No. 5 (Ocak 2013): 1-14.

Demirtepe, Turgut. "Türkiye-Özbekistan İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç Umu-du", *USAK Analyst*, Sayı:22 (2012): 60-61.

Ersengur, Mustafa, Alaattin Kızıltan ve Kerem Karabulut. "Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle Ekonomik İlişkilerinin Analizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:35 (2007): 285-310.

Fawcett, Louise. "History and Concept of Regionalism", *European Society of International Law Conference Paper Series*, Paper No. 4 (2012):1-17.

Güneş, Hakan. "Türkiye Orta-Asya İlişkileri", İçinde *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi, İstanbul: Der Yayınları, 2012.

Hettne, Björn. "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:18, (Yaz 2008): 87-106.

Hettne, Björn. "Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation" içinde *The New Regionalism and the Future of Security and Development*, Der. Björn Hettne, András Inotai ve Osvaldo Sunkel, New York: St. Martin's Press, 2000.

Hurrel, Andrew. "Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics", *Review of International Studies*, Sayı:21 (1995): 331-358.

Kamalov, İlyas. *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Kaplan, Muhittin, Abdullah Yuvacı ve Shatlyk Amanov. *One Nation, Many Voices? External Cohesion of the Turkic Council States in the United Nations General Assembly, 1993-2011*, BİLİG Yayınları, (Yayıma hazırlık aşamasında).

Kara, Abdulvahap. *Turgut Özal ve Türk Dünyası: Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.

Kodaman, Timuçin ve Birsal, Hakan. “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Cilt: 16, Sayı: 2 (2006): 413-442.

Kulaklıkaya, Ömercan. *Modern İpek Yolu: Orta Asya'nın Küresel Ekonomiye Açılan Kapısı*, TEPAV Değerlendirme Notu, (Şubat 2013):1-7.

Linn, Johannes F. ve Oksaba Pidufala. *The Experience with Regional Economic Organizations, Lessons from Central Asia*, Wolfensohn Center for Development, Working Group Paper , Sayı: 4 (Ekim 2008):1-36.

Purtaş, Fırat. “Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, içinde *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, Der. Turgut Demirtepe, Ankara: USAK Yayınları, 2008.

Schmitter, Philippe. *Regional Cooperation and Region Integration: Concepts, Measurements and a bit of Theory*, European University Institute Papers, (Ocak 2007), <http://unila.edu.br/sites/default/files/files/07%20REGIONAL%20COOPERATION%20AND%20INTEGRATION2.pdf>, (Erişim: 05.08.2014).

Starr, S. Frederick. Der., *The New Silk Roads Transport and Trade in Greater Central Asia*, Upsala: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies, 2007.

Şimşir, Bilal. “Turkey's Relations with Central Asian Turkic Republics”, *Turkish Review Quarterly Digest*, Cilt:6 (Yaz 1992):11-15.

Terzani, Tiziano. *Goodnight, Mister Lenin: A Journey Through the End of the Soviet Empire*, London: Picador, 1993.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı. “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cit:9, Sayı: 36 (2013):45-72.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı. “Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan'ın Daimî Tarafsızlık Statüsü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2 (2012): 39-100.

Tsardanidis, Charalambos. “The BSEC: From New Regionalism to Inter-regionalism?”, *Agora Without Frontiers*, Cilt: 10, Sayı: 4 (2005): 362-391.

Turan, Gül ve İlder Turan. “Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, İçinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2004.